

Lunds universitet,
Statsvetenskapliga institutionen
STVM25

LUNDS
UNIVERSITET

Agonistisk fred i Bosnien och Hercegovina, en möjlighet?

*En kvalitativ intervjustudie om icke-statliga organisationers bidrag
till agonistiska relationer i det bosniska samhället*

Författare: Jelena Dekic
Handledare: Anders Uhlin
Masteruppsats i statsvetenskap HT22, 30 Hp
Antal ord: 18 627 (inkl. allt, 20 407)

Abstract

When the Bosnian civil war ended in 1995 by signing the Dayton-peace agreement, the international community imposed so-called liberal peacebuilding, known as the top-down approach. Since this proceeding had brought unsuccessful results, the number of non-governmental organizations began to increase in order to build a sustainable and more inclusive peace in post-Dayton BiH. This thesis examines the civil society efforts and contributions to peacebuilding, by applying agonistic peace theory, which seeks to uncover the potential transformation of relations from former enemies to legitimate adversaries. In the context of multiethnic- Bosnia, this theory helps to discover how civil society activism contributes to co-existence, tolerance, and acceptance between the three ethnic groups: Serbs, Croats, and Bosniaks. The analysis is carried out as a qualitative case study of agonistic peace by realizing nine semi-structured interviews with non-governmental organizations (NGOs) located in Bosnia and Herzegovina. The results, derived by thematic analysis, have shown a tangible presence of agonistic reasoning within NGO activities as well as projects. This reflects among others, in promoting the interaction between the three ethnically different groups in BiH. Lastly, the findings have also indicated the lack of political elites' support in transforming the relations, thus, limiting the domain within which the NGOs can operate.

Nyckelord: agonistisk fred, relationer, icke-statliga organisationer, post-konflikt Bosnien och Hercegovina, etniska grupper, etnicitet, identitet, nationalism, det förflutna, Dayton fredsavtalet.

Förord

Först vill jag framför ett varmt tack till alla som har stöttat mig under uppsatsprocessen. Ett stort tack till alla intervjupersonerna som ägnade tiden åt att diskutera Era värdefulla kunskap och erfarenheter kring fredsbyggandet i BiH. Jag vill även uttrycka min tacksamhet till deltagarnas varma välkommande och Era inspirerande och minst sagt tunga berättelser om kriget i Bosnien och Hercegovina. Slutligen, riktar jag stort tack till min handledare Anders Uhlin vid statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet, för hans vägledning genom fältarbetet samt skrivprocessen.

Innehållsförteckning

1 Introduktion	7
1.1 Problemformulering	8
1.2 Syfte och frågeställning	9
1.2.1 Frågeställning	9
1.3 Disposition	10
2. Tidigare forskning	10
2.1 Uppsatsens bidrag och relevans	12
3. Det teoretiska ramverket	13
3.1 Hegemoni, antagonism och agonism	13
3.2 Agonistisk fred	14
3.2.1 Analytiska verktyg inom agonistisk fred	15
3.2.2 Operationalisering av begreppen	17
4. Fältarbete, metodologi och material	20
4.1 Ontologiska och epistemologiska utgångspunkter	20
4.2 Kvalitativ fallstudie som forskningsdesign	21
4.3 Urval	22
4.4 Tillvägagångssätt för datainsamling	23
4.4.1 Primär data: Semi-strukturerade intervjuer	23
4.4.2 Sekundär data	24
4.4.3 Fältarbetet och genomförandet av intervjuerna	24
4.5 Tematisk analys av empiri	25
4.5.1 De identifierade teman	26
4.6 Etiska överväganden	27
4.7 Kvalitetsmått: validitet och reliabilitet	28
5. Analys	29
5.1 Icke-statliga organisationers uppfattning kring fred och fredsbyggande i BiH	29
5.1.1 Dayton-avtalet och fördjupandet av Vi och De	29
5.1.2 Lokalism och fred under(upp)ifrån?	35
5.2 Icke-statliga organisationer och vikten av identitet	38
5.2.1 Framhävandet av multietniska identiteter i BiH	38
5.2.2 Gemenskap, enighet och betoning på likheter	43
5.3 Icke-statliga organisationers aktivism i relation till thin(ck) recognition	44
5.3.1 Thin recognition	44
5.3.2 Thick recognition	46
5.4 Icke-statlig aktivism och bidrag till försoning	51

5.4.1 Vikten av det förflutna	51
5.4.2 En möjlig transformation i framtiden?	55
6. Avslutande diskussion och slutsats	57
7. Referenslista	60
7.1 Böcker och artiklar	60
7.2 Organisationernas webbsidor och rapporter	65
7.3 Lista över intervjuerna	67
8. Bilaga: Intervjuguide	68

Akronymer

BiH: Bosnien och Hercegovina

CMS: Centar za mirovne studije, (Centrum för fredsstudier)

DPA: Dayton-fredsavtalet

NGO: Icke-statlig organisation

NDC: Nansen Dialouge Center Mostar

Mreza mira: Mreža za izgradnju mira (Nätverksförening för fredsbyggande)

OSCE: Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa

HCA: Helsinki Citizens' Assembly Banja Luka (Helsinški paralment građana Banja Luka)

FGT: Forum Građana Tuzla

OKC Abrasevic: Omladinski kultur centar Mostar (Kulturcenter Mostar)

Vezeni Most: (Brobyggare)

HRI: Human Rights Impact

FBiH: Federation Bosnien och Hercegovina

RS: Republika Srpska

1. Introduktion

”Icke statliga organisationer är de enda här (i BiH) som arbetar med fredsbyggandet” (Intervjuperson 2, HCA, 19/10/2022)

Under de senaste decennierna har fredsforskarna lyft fram civilsamhällets positiva inverkan i fredsbyggandet, särskilt i de djupt splittrade samhällen. Mycket hoppfullhet har refererats till icke-statliga organisationer till följd av deras förmågan att ”skapa ett utrymme där pluralism och mångfald existerar” (Belloni 2001,163). Parallellt med det, betraktas NGOs fortfarande som aktörer som kan överbrygga klyftor mellan olika etniska grupper, främja demokrati, därav bidra till ett långvarigt fredsbyggande (Barnes 2009, 131-147). Deras flexibilitet att binda relationer mellan gräsrots-och elitnivå kan utgöra ett effektivt medel i syfte att engagera olika parter i en icke-hotande dialog (Evans-Kent, Bleiker 2003, 104). I Bosnien och Hercegovina, icke-statliga organisationer har länge varit en väsentlig komponent i fredsbyggandeprocessen. Likaså, präglas deras aktivism till stor del av den post-konflikt-, konstitutionella strukturen inbyggd i Daytonfredsavtalet från år 1995, som även banade väg för införandet av det så kallade liberalt fredsbyggande (Belloni 2001, 164, Newman, Richmond & Paris 2009, kapitel 3).

Det långvariga och nationalistiskt motiverade inbördeskriget i Bosnien och Hercegovina (1992-1995), upphörde med undertecknandet av Dayton-fredsavtalet mellan de tre dominerande folkgrupperna: serber, bosniaker och kroater, vilket utgör ett viktigt element för den kommande fredsprocessen (Oberschall 2007, 111-113). Post-Dayton BiH förknippas med det internationella försöket att bilda en demokratisk stat baserad på den nyliberala, marknadsorienterade politiken (Newman, Richmond, Paris 2009, 201-217). Detta angreppssätt ligger till grund för det liberala fredsbyggandet som har sitt ursprung i västerländska diskurser om fred. Denna approach anses inte vara gynnsam eftersom den i regel negligerar lokalbefolkningens kulturella och sociala aspekter. Med andra ord, de lokala betraktas som okunniga och reserverade, därav inkapabla att medverka i fredsbyggandeprocessen. (Richmond 2011, 45-63). De långvariga maktstrukturer och en påtvingad implementering av internationella normer om den liberala freden, resulterade i ett ineffektivt utfall i BiH (Richmond, Pogodda 2016, 2).

Medan DPA hejdade våldet som var vidsträckt under kriget, misslyckades det att ta i beaktande landets mångkulturella karaktär och därmed legitimerade de etniska splittringarna som hade formats av och under kriget (Ibid, 2-3). Därav, skapades ett nytt politiskt system med två administrativa entiteter: Federationen Bosnien och Hercegovina (FBiH) och Republika Srpska (RS), vilket även återspeglar en fortsatt och djup uppdelning av landet, med perioder av ökade spänningar (Oberschall 2007, 117). I samband med att det liberala fredsbyggandet inte har producerat lyckade resultat i post-konflikt Bosnien, har därför en rad olika icke-statliga organisationer uppstått sedan år 1996. Icke-statliga organisationer i BiH har genomfört en mångfald av olika projekt och aktiviteter i fredsbyggandeprocessen med förmågan att agera utanför den nationella och internationella politiken som sådan obstruerar utvecklingen av en varaktig fred (Orjuela 2008, 3-22). I sammanhanget skildras därför icke-statliga organisationer som en samhällssfär där en frivillig organisering sker, bortom statens eller familjens domän (Ibid, 3-22) Milstolpen för det civila engagement i Bosnien var bildandet av Mreza Mira (Nätverket för fredsbyggandet) år 2010 (bestående av 223 organisationer) vars mål är: ” *Ett stabilt samhälle där människor respekterar och litar på varandra, och tillsammans bygger långvarig fred i BiH och regionen*” (Mreza Mira 2022a). I det nästkommande avsnittet presenteras vikten av att studera icke-statliga organisationers bidrag i den bosniska kontexten.

1.1 Problemformulering

Den nationalistiska ideologin som förespråkas av den politiska eliten, i kombination med det växande antalet icke-statliga organisationer, väckte en internationell uppmärksamhet, särskilt bland fredsforskarna. Detta kastade ljus på frågan om fredssituationen i BiH och huruvida en hållbar fred är en verklighet eller snarare en illusion. Beträffande icke-statliga organisationers bidrag i fredsprocessen har man huvudsakligen studerat organisationers aktivism, genom att utvärdera deras projekt eller kritiskt granska mottagandet av det finansiella stödet från det internationella samfundet (). Detta kan tolkas som ett blottläggande av NGOs verksamhet i den bosniska miljön, med det förekommer områden som behöver ytterligare analyseras. Kunskapen om dessa aktörers faktiska inverkan i fredsbyggandet förblev alltför begränsad. Fler empiriskt grundade studier som tillför mer övertygande resultat kring NGOs verksamhet gällande fredsarbetet i BiH behöver framställas. Parallellt med detta är det väsentligt att undersöka fredsbyggandet utifrån en kontextorienterad synvinkel.

Post-konflikt Bosnien och Hercegovina präglas av ett splittrat samhälle där vikten av etnisk tillhörighet är fortfarande inbäddad i den politiska retoriken såväl som bland allmänheten. Detta implicerar även att konstruktionen av etnisk identitet och relationer mellan de tre etniska folkgrupperna påverkar riktningen av fredsbyggandet i BiH. Dessa element har i regel förbisetts vid tidigare undersökning av fredsprocesser i landet. Följaktligen är det essentiellt att studera icke-statliga organisationers fredsaktiviteter i en antagonistisk miljö, som sådan skapar den fientliga distinktionen “vi och de”, därav fördjupar motsättningarna grupperna emellan. Genom att inkorporera den agonistiska tankebanan i fredsbyggandeprocessen i Bosnien med fokus på NGOs, kan man avslöja huruvida dessa aktörer verkar för en fred där mångetnisk samexistens accepteras. Agonistisk fredsteori som sådan tillför ett banbrytande perspektiv på konceptet fred som även demaskerar om NGOs aktivism samt dess kapabilitet kan bidra till en relationell transformation mellan de tre dominerande etniska grupperna.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen ämnar undersöka icke-statliga organisationers verksamhet i den pågående fredsbyggandeprocessen i post-konflikt Bosnien och Hercegovina. Mer specifikt, åsyftar studien att utröna och fördjupa förståelsen kring fredsbyggandet i BiH i relation till agonistisk fred. Undersökningen genomförs som en fallstudie av icke-statliga organisationers, potentiella bidrag till agonistisk fred, med avseende på den eventuella omvandlingen i relationer mellan de tre dominerade etniska grupper: serber, bosniaker och kroater. Med avsikt att fullborda denna idé, appliceras det agonistiska fredsteoretiska ramverket som har sitt ursprung i Chantal Mouffe teori om agonism. För att uppfylla syftet, kommer den nedanföljande frågan att besvaras:

1.2.1 Frågeställning

- 1. Hur bidrar de valda icke-statliga organisationerna till agonistiska relationer mellan de tre etniska folkgrupperna i BiH?*

1.3 Disposition

I samband med detta avsnitt, slutförs studiens introducerande del, som har redogjort för ämnesval, problemformulering, syfte och frågeställning. Avsnitt 2.0 erbjuder en vetenskaplig bild av forskning kring fredsbyggandet i Bosnien och Hercegovina samt dras det även en parallell till agonistisk fredsskolan. I sektion 3.0 lyftes det fram uppsatsens teoretiska ramverk. Därefter under avsnittet 4.0 presenteras den metodologiska utgångspunkten med hänvisning till studiens valda forskningsdesign samt tillvägagångssättet till datainsamlingen. Undersökningens analysdel utgör kapitel 5.0, slutligen behandlas det uppsatsens avslutande diskussion och slutsatser i sektionen 6.0.

2. Tidigare forskning

I linje med uppsatsens syfte och frågeställning, presenterar detta avsnitt en vetenskaplig översikt om det liberala fredsbyggandet i BiH, om icke-statliga organisationers roll samt den alltmer uppmärksammade forskningsdomänen, agonistisk fred. Forskningsfältet inom liberala fredsbyggandeprocesser är ett väletablerat undersökningsområde med varierande tankegångar. Det liberala fredsbyggandet förknippas i regel med införandet av en demokratisk- och marknadsorienterad politik i krigsdrabbade områden (Natorski 2013, 1-29, 242-252; Newman, Richmond, Paris 2009, kapitel 1). Denna approach har även väckt omfattande kritiska diskussioner bland fredsforskarna. Exempelvis, framhävs det att den liberala freden är en manifestation av de västerländska idéer som förbiser de lokala aktörers perspektiv och behov, eller att den manifesterar en kosmopolitisk syn på fredsbyggandet (Richmond 2011, Mac Ginty 2011, Jabri 2010). Likaså, lyfter forskarna fram påverkan samt vikten av fredsaktörerna olika identitet och identitetspolitik i samband med fredsbyggandeprocessen i post-konflikt miljöer (Orjuela 2008, Visoka 2018). Gällande fredsbyggandet i post-Dayton BiH har många forskare bidragit med centrala förståelser kring det komplexa bosniska samhället. Till exempel skriver Roger Mac Ginty (2011) om hur Daytonavtalet har producerat den så kallade, *bad nationalism* i BiH, där det blev svårt för folket att identifiera sig som en del av den nya staten.

Till skillnad från forna Jugoslavien där en hög grad av sammanhållning existerade med betoning på Titos ideologi om broderskap och enighet (MacGinty 2011, 147). Detta förknippas med den myntade termen *Jugoslavism- Jugonostalg*i som fortfarande utgör en viktig del av samtida identiteter i BiH (Takševa 2019, 87-101, Ó Ciardha, Vojvoda 2016, 223-232). Övriga forskare (har) studera(t) förhållandet mellan den socio-ekonomiska ojämlikheten och dess negativa påverkan på fredsbyggandet i BiH (Bojicic-Dzelilovic 2009, kapitel 10, Bake, Runkel, Scheid 2008, 6-26). Vidare, påvisar Kostic (2012) hur övergångsrättvisa förblir(blev) snäv i post-konflikt BiH, vilket försvårar försoning i termer av ett ömsesidigt erkännande samt en nyanserad förståelse kring konfliktens orsaker. Ett annat intressant perspektiv på krig och fredsbyggandet i BiH anknyts till den splittrade staden Mostar som demaskerar en begränsad interaktion mellan bosniaker och kroater, därav en fördjupad segregering (Gusic 2017). I relation till denna forskning, framhålls det även hur segregation och etnonationalism är inkorporerade i utbildningssystemet i Bosnien och Hercegovina, vilket har medfört det så kallade fenomenet ”Två skolor under ett tak” (Björkdahl, Strömbom 2015).

Ytterligare en approach till fredsbyggandet relateras till civilsamhällets roll. Inkluderandet av civilsamhällets aktörer inom fredsbyggandet går i linje med John Paul Lederach designade pyramid (se under teoriavsnittet) där han visualiserar hur fred behöver byggas underifrån (Lederach 1997, 39). Studierna presenterar hur NGOs bidrag i BiH är förenligt med reforminriktade mål såsom fredsutbildning, främjandet av intern-religiösa relationer, konfliktprevention, dokumentation av krigsförbrytelser och övervakandet av val och korrupcion (Aggestam 2003, Fischer 2006). I sammanhanget skildras det hur Kulturcenter Abrasevic från Mostar försöker utmana dominansen av etniska uppdelningar och diskuterar snarare arbetslöshet som ett framträdande problem i landet (Aggestam, Björkdahl 2013). Fredsforskningen synliggör även hur NGOs kan bidra till en positiv utveckling av sociala relationer mellan de dominerande etniska grupperna i det bosniska samhället (Kappler 2015). Som ett exempel lyfter man fram organisationen NDC Mostar som betonar vikten av personliga erfarenheter från kriget i syfte att få en djupare förståelse av den existerande etniska splittringen mellan folkgrupperna, därav möjliggöra social samexistens (Ibid).

Den agonistiska fredstraditionen erbjuder genomgripande infallsvinklar gällande fredskonceptet samt fredsbyggandet. Inom denna litteratur lyfter man fram betydelsen av att förvandla antagonistiska/fientliga till agonistiska/motståndrelationer (Aggestam mm., 2015, Maddison 2014).

Andra forskare applicerar agonistisk fredsteori på specifika fall såsom den turkiska-kurdiska fredsprocessen som misslyckades i erkännandet och accepterandet av allas narrativ om den etniska konflikten (Çelik 2021, Rumelili & Çelik 2017). Maddison och Diprose (2017) tillämpar exempelvis begreppet agonistisk dialog i det indonesiska fallet. I sammanhanget undersöker man även införandet av symboler och ritualer i fredsavtalen (Nordirland och BiH) utifrån agonistiskt perspektiv (Nagle, 2014). Slutligen, inkorporeras även Mouffes agonism i försoningsprocessen, så kallad agonistisk försoning som utmanar den konventionella synen på försoning som harmonisk och konsensusbaserad (Maddison 2021). Med detta avslutas forskningsläget kring fredsbyggandet i BiH, NGOs roll samt den intresseväckande agonistiska fredstraditionen. Denna undersökning bygger i viss grad på de empiriska slutsatser som har framtagits av den ovan presenterade forskningen. Däremot, icke-statliga organisationers bidrag till agonistiska relationer är sällan förekommande i den bosniska kontexten, därav uppsatsens karakteristiska inslag inom fredsforskningen. Studiens bidrag och relevans förklaras mer detaljerat i det nedanstående avsnittet.

2.1 Uppsatsens bidrag och relevans

Kriget och dess markanta följder i Bosnien och Hercegovina, upplevs fortfarande som ett öppet sår bland folket såväl som fredsaktivisterna. Denna händelse har etiketterats som ”ett krig mot de civila” (Kaldor 2012, 45), därav är av särskild relevans att analysera de ansatser till fredsbyggandet som genomförs på civilnivån. Såsom det nämnts under avsnitt 1.1 använder denna uppsats därför icke-statliga organisationer som ett fall för en analys av deras bidrag till och verkandet för agonistisk fred i BiH. Parallellt med det, tillåter agonistiskt perspektiv forskaren att undersöka huruvida interaktioner mellan olika parter i multietniska områden återspeglar tolerans av olika identiteter eller om fientliga relationer är närvarande. En agonistisk och psykologisk infallsvinkel i det bosniska fredsbyggandet kvarstår som ett outforskat område, därav behov av en ytterligare forskning. Genom ett djupare och kontextinriktat uttrönande av NGOs potentiella bidrag till agonistiska relationer, bidrar studien till ett bredare forskningsfält inom agonistisk fred. Därtill, skapar uppsatsen även utrymmen för framtida och mer omfattande forskningar gällande förhållandet mellan aktörer såsom icke-statliga organisationer och verkandet för agonistisk fred i liknande multietniska sammanhangen såsom BiH.

3. Det teoretiska ramverket

I detta avsnitt presenteras uppsatsens teoretiska ramverk som ligger till grund för analysen. Först introduceras några utgångspunkter ur Chantal Mouffes teori om agonism och pluralistisk demokrati, som även anses vara behjälplig att applicera. Mouffes teoretisering kring agonism inspirerade fredsforskare att sammanfläta dessa två koncept och grunda en agonistisk fredsteori, som denna studie tar avstamp i. Därefter, redovisas det ett analytiskt ramverk och dess centrala begrepp, som tillämpas vid undersökningen av agonistisk fred, därav anses vara relevant för studien.

3.1 Hegemoni, antagonism och agonism

I boken *Hegemony and Socialist Strategy (1985)* utvecklar Chantal Mouffe och Ernesto Laclau postmarxistisk teori som ligger till grund för Mouffes agonistiska tankesätt (Mouffe 2013, 12). Postmarxism utgår från antagandet om att samhällets natur är pluralistisk. Detta implicerar att det finns många olika identiteter i samhället som i mötet med varandra omformuleras och konstrueras, därför är aldrig fixerade. De två huvudsakliga begreppen som betonas inom postmarxism är hegemoni och antagonism. Hegemoni är den ordning som anses vara naturlig under en viss period, där samhällets strukturer, identiteter, grupper och sociala relationer ständigt (om)skapas (Mouffe 2013, 43-44). I sammanhanget förklarar Mouffe att identitetens instabilitet implicerar erfandet av antagonism, en motsättning mellan olika identiteter. Antagonism hänvisar till hur den egna identiteten ställs alltid i relation till och formas utifrån den *Andre*, där “vi” ställs i motsats mot “de” (Ibid, 48). Den antagonistiska dimensionen som refereras till “det politiska” skapar “vi och “de” som även kan leda till ett vän-fiende förhållande. Detta är ett möjligt utfall i en liberal demokrati som enligt Mouffe inte skapar utrymme för motstridiga alternativ på grund av dess individualistiska och rationalistiska antaganden. Därför en radikal och pluralistisk demokrati är eftersträvad som möjliggör en öppen och respektfull konfrontation mellan olika meningsmotståndare (Ibid, 101). Detta är en process som kräver att samhällets antagonister omvandlas från en fiendlighet till agonism- “meningsmotståndare” där olikheter bemöts, accepteras och behandlas med respekt. Samförstånd inom det agonistiska perspektivet är eftertraktat, men det måste medföljas av meningsskiljaktigheter.

Parallellt med detta, betraktas samförståndet som konfliktfyllt eftersom det alltid kommer att finnas oenigheter i samhället, vilket enligt Mouffe möjliggör de olika identifikationsformer bland medborgarna (Ibid, 49-51).

3.2 Agonistisk fredsteori

Med avstamp i Chantal Mouffes agonistisk, förknippas den agonistiska fredsteorin med den kritiska forskningsagendan som uppstod på 1990-talet (Richmond 2011, MacGinty 2012). Teorin har en ambition om att kritiskt analysera de konventionella antagandena om att fred bör uppnås genom enighet och harmoni mellan de stridande parterna (Strömbom, Bramsen 2022, 1237-1250). I den banbrytande artikeln "Agonistic Peace: Postmodern Reading" inkorporerar Rosemary E. Shinko agonism inom fredsforskningen och argumenterar för behovet av att omvandla och kanalisera de fientliga relationerna till mer agonistiska, där man betraktar varandra som motståndare (Shinko 2008, 471-493). Denna teori grundas även i konflikttransformations ontologiska och epistemologiska synsätt på fred och konflikt (Strömbom, Bramsen 2022, Lederach 1997). Detta innebär att konflikter ses som icke-linjära processer och en del av den sociala konstruktionen som bidrar till samhällets förändring (Strömbom 2019, 950-951). Konflikttransformations paradig erbjuder en mer holistisk förståelse av fredskonceptet och handlar främst om den relationella aspekten inom konflikter. I sammanhanget betonas därför vikten av att transformera inställningar till/mellan motståndarna (Lederach 1996, 7, Strömbom 2013, 32). Denna approach lyfter fram betydelsen av den sociala förändringen av relationer som också sker genom omvandling av antagonistiska till agonistiska förhållanden mellan parter (Strömbom 2013, 33).

Fastän agonistisk fredsteori presenterar en rik och intresseväckande infallsvinkel kring fredsbyggandet, har den även medfört en kritisk diskussion. Utifrån den ovanstående redogörelsen av teorins centrala teser, kan man konstatera att agonistisk fred tillhandahåller snarare en teoretisk uppfattning om hur fredsforskarna tycker fredsbyggandet bör realiseras. Med andra ord, forskarna försummar pragmatiska metoder som potentiellt kan användas även i praktiken. I sammanhanget framhåller fredsforskarna att agonistisk fredsteori har inneboende begränsningar eftersom den tenderar att prioritera diskursiva förändringar, exempelvis huruvida diskursen av *den Andre* transformerades i en agonistisk riktning eller inte (Maddison 2021, 1307-1323).

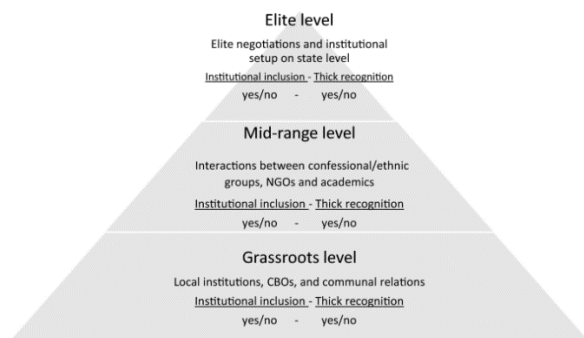
Genom att agonistiska fredsforskare står fast vid sin diskursiva utgångspunkt, negligeras andra insatser såsom omfördelningen av resurser och makt mellan folkgrupperna, som också kan resultera i agonistiska relationer (Maddison 2021, 1307-1323). Ytterligare en kritisk reflektion hänvisar till hur agonistisk fredsteori inte tar i beaktande Mouffes nyckelbegrepp inom agonism, nämligen hegemoni. Förbiseendet av hegemoni i teorin innebär att man inte presenterar en annan dimension av freds natur. Följaktligen innebär detta att agonistisk-orienterade fredsforskare snarare verkar för en negativ fred ¹. Med andra ord, dessa fredsteoretiker använder sig av Mouffes agonistiska perspektiv som ett sätt att uppnå negativ fred samt reducerar begreppet fred till ett motståndspolitiskt agerande (Gürsözlü 2022, 199-227). Trots denna kritiska dimension av agonistisk fredsteori, framstår den som relevant för denna studie. Detta grundas i idén om att den valda teorin kan erbjuda en djupare förståelse kring förhållanden under vilka agonistiska relationer skapas, där *den andre* inte längre uppfattas som ett hot mot den egna identiteten, samtidigt som den redogör för uppsatsens syfte. Efter denna presentation av den inriktade kritiken mot den valda teorin, redovisas i nästa avsnitt, de analytiska verktygen förknippade med agonistisk fredsteori.

3.2.1 Analytiska verktyg inom agonistisk fredsteori

Med bakgrund i agonistisk fredsteori, presenterar Strömbom (2019) ett analytiskt ramverk vid studerandet av agonistisk fred i empiriska undersökningar. Syftet med ramverket är att underlätta analysen av fredsprocesser i komplexa krigskontexter såsom Bosnien-och Hercegovina, Israel-Palestina och Nordirland. Dessa analytiska apparat kan vara gynnsamma i förståelsen av de alternativa hinder mot agonistisk fred, och/eller de omständigheter under vilka agonistisk fred kan uppnås (Strömbom 2019, 949). Ramverket använder sig av John P. Lederach fredsbyggande-triangel (se nedan), och hävdar att agonistisk fred bör analyseras inom tre samhällsnivåer: elit-, medel-, samt gräsrotsnivå (Ibid, 956-957).

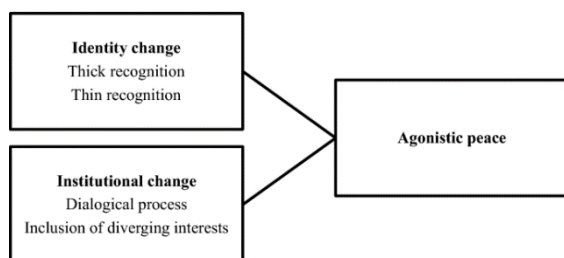
---

¹ Negativ fred- frånvaro av våld, John Galtung 1969

(Figur 1, Lederach 1997, 38)

I linje med uppsatsens tidsomfattning samt det vetenskapliga fokuset, ställs medelnivån i centrum. Detta innebär att man inkluderar bland annat NGOs verkande för fredsbyggandet och deras interaktion med varandra. Härvidlag poängterar Lederach (1997) icke-statliga organisationer spelar den främsta rollen i fredsbyggandet. Detta argument grundas i deras stora omfattning av kontakter, resurser och det informella nätverket som kan skapa en basstruktur för ett långsiktigt fredsbyggande (Lederach 1997, 44-55). I sammanhanget anses NGOs representera en opartisk sida som kan förbättra relationen parterna emellan. I enlighet med Strömboms ramverk innebär medelnivån studerandet av hur de lokala icke-statliga organisationerna agerar som brobyggare i samhället. Det betonas även vikten av att genomföra djupare kvalitativa undersökningar där materialet består framför allt av intervjuer med fredsexperten eller andra representanter från NGOs (Strömbom 2019, 956). I studiens kontext innebär detta de utförda intervjuerna med de nio valda icke-statliga organisationerna som befinner sig i olika delar av BiH. Därigenom analyseras hur deras aktivism bidrar till fredsbyggandet och potentiellt agonistisk utveckling av relationer mellan de tre etniska grupperna med hänvisning till serber, kroater och bosniaker. I analogi med konflikttransformations paradig urskiljer Strömbom (2019) två viktiga begrepp i sitt ramverk som bör användas vid undersökning av agonistisk fred: identity change (identitetsförändring) och institutional change (institutionell förändring). Nedan visas det en visuell framställning av ovan nämnda koncept och dess bidrag till den agonistiska freden:

(Figur 2, Strömbom 2020, 958)

Identitetsförändring implicerar den psykologiska processen och den relationella omvandlingen från antagonism till agonism, i termer av *thick* respektive *thin recognition* (Strömbom 2019, 962-963). I sammanhanget vidareutvecklar Strömbom och Bramsen (2022) identitetsförändring och bidrar med ytterligare två aspekter: 1) de nuvarande identifikationer (identitet) och 2) agonistisk försoning. Tillsammans med konceptet *recognition* benämner forskarna dessa termer som *relationell transformation*. Denna undersökning fokuserar på den relationella aspekten vid studerandet av agonism i fredsbyggandet i BiH, därav den relationella transformationens särskilda relevans för uppsatsen. En operationalisering av de ovannämnda begreppen redovisas i nästkommande avsnitt samt deras koppling till studiens kontext. Dessförinnan beskrivs det kort varför den institutionella förändringen inte inbegrips i uppsatsen. Anledningen till detta beslut utgår främst från den tidsbegränsningen såväl som uppsats omfång, som i sin tur inte tillåter forskaren att inkludera även den institutionella förändringen i studien. Detta skapar utrymme för framtida forskningar och en mer utvecklande undersökning kring agonism i BiH.

3.2.2 Operationalisering av begreppen

Identitet: anses vara en viktig komponent som ger upphov till etniskbaserade konflikter. Den vetenskapliga forskningen påvisar att dessa konflikter som oftast pågår i flera år, avgränsas alltid till frågan om den nutida identifieringen. De diverse upplevelser och erfarenheter från konflikter som olika parter innehar, utgör även grunden för formandet av identiteter. Detta sammanflätas med olika känslor såsom rädsla eller hot som är närvarande i efterkrigsperioden som även kan resultera i försvårandet av fredsbyggandet. I syfte att bygga nya och/eller transformera gamla relationer, är det väsentligt att skapa ett utrymme där de skilda minnen och erfarenheter från konflikter och dess innebörd för de nuvarande identitetskonstruktioner, kan diskuteras samt ställas mot varandra. Denna implikation kan gradvis bidra till formandet av agonistiska relationer mellan parterna (Strömbom, Bramsen 2022, 1244). Precis som Mouffe poängterar, agonistiken är en central faktor för att kunna bekräfta situationens mångfald av identiteter och perspektiv (Mouffe 2013, 46-47).

Thin recognition inriktar sig på juridiskt erkännande av den andre, med garanterade politiska och sociala rättigheter. Detta innebär att man erkänner den andre som en legitim part i samhället som med rätt att existera inom det (Allan och Keller 2006,198). Härvidlag, lyfts det fram att partnerna erkänner varandra som autonoma “enheter” med dess identitet, historia, kultur och det egna språket. Detta implicerar endast en minimal acceptans om de andra som har en skild identitet (Allan och Keller 2006, 199). Följaktligen, förknippas thin recognition med universalistisk syn på förståelsen av den andra grupper, som syftar att uppnå jämlikhet mellan grupperna (Strömbom 2019, 963). Man betraktar varandra som oberoende och suveräna subjekt som inte är underordnad någon annan grupp (Ibid, 963). Fastän detta koncept erbjuder en minimalistisk insats i relationsbyggandet mellan parter, anses det vara ett viktigt element i omvandlingen från en antagonistisk till agonistisk riktning. Däremot, förbiser *thin recognition* de fundamentala orsakerna till konflikter, nämligen identitets mångtunniska sida (Strömbom 2020, 963).

Thick recognition- konceptet understryker behovet av en djupare förståelse av den andres identitet och dess fundamentala drag. Detta möjliggör att aktörer och parter sannerligen förstår andras situation utifrån deras perspektiv, i syfte att utveckla en ömsesidig empati. Vikten av en intersubjektiv konsensus om vad den andre behöver för att förbli “sig själv” är väsentligt för att åstadkomma de långsiktiga fredsförhållanden (Allan & Keller 2006, 200 Strömbom 2020, 963). Således, eftersträvar man inte skapandet av en enig och gemensam identitet utan snarare att acceptera andras identiteter och deras historiska upplevelser. I sammanhanget, betonas det även att olika grupper bör erkänna och förstå varandras lidanden, för att kunna samexistera (Allan och Keller 2006, 200-201, Strömbom 2020, 964). Denna utgångspunkt kan gradvis resultera i en transformation av tidigare antagonistiska identiteter till agonistiska, därav en förändring i relationerna mellan grupper (Strömbom 2013, 28). Den antagonism-agonism transformationen kan fullständigt förverkligas genom processer i form av själv- transformation, den andres-transformation samt omvandling av gränser mellan parter. Den förstnämnda implicerar ifrågasättandet och omvärdering kring den egna gruppens syn på verkligheten, refererande till krigshändelser. Därmed skapar man utrymme för en reducering av de dominanta känslorna såsom att känna sig hotad samt själv- identifikationen som offer. Detta kan medföra erkännandet av sig själv som är kapabel att göra både goda och dåliga gärningar. Om dessa processer är uppnådda, där de framträdande olikheterna inte betraktas längre som ett hot utan hänvisar till pluralistisk natur av den andre med både brister och goda egenskaper (Strömbom 2020, 963-964).

Agonistisk försoning: Omvandlingen från antagonism till agonism är även relaterad till konceptet försoning som omfattar det fredliga relationsbyggandet. Den konventionella forskningslitteraturen kring försoning i fredsprocesser förknippas med det idealistiska skapandet av harmoniska och konsensusbaserade relationer, som kan vara omöjligt att uppnå (Strömbom, Bramsen 2022, 1245-1246). Teoretiker Shaap (2006) och Maddison (2021) inkluderar därför agonistiskt synsätt inom försoningsprocesser, med avsikt att förändra en fiendskaps- till en medborglig relation (Shaap 2006, 268), nämligen från antagonism till agonism (Mouffe 2013). Syftet är att främja nya relationer där parter/grupper inte betraktar varandra som fiender utan som utmanare, med respekt för skilda värderingar. I analogi med agonism, eftersträvar man att skapa utrymme för kontinuerliga bestridanden inom grupper relationer samt betona historiens innebörd. (Little, Maddison 2017, 145-154). Konflikter utgör inte alltid en negativ föreställning, de bör betraktas som en dynamik som tillåter motsatta grupper att bestrida för sina uppfattningar om verkligheten (Strömbom, Bramsen 2022, 1327-1350). I linje med det, refererar historiens betydelse till uppmärksammandet av konfliktens bräckliga och "stökiga" förhållanden, vilket har i regel negligerats av den traditionella synen på försoningsprocesser (Strömbom, Bramsen 2022, 1246). Inkorporerandet av agonism i försoningskonceptet erbjuder därför "en frigörelse" från det vedertagna perspektivet där försoning uppnås genom harmoni (Shaap 2006, 272-273).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de definierade begreppen erbjuder stegen för att uppfylla ett agonistiskt fredsbyggande. Genom att studera icke-statliga organisationers aktivism i efterkrigs Bosnien utifrån dessa steg, avslöjar man hur organisationerna verkar för en agonistisk omvandling av relationer. Därmed, börjar forskaren med att undersöka NGOs uppfattning av identitet och huruvida den går i linje med agonistisk paradig. Sålunda, utrönas det om organisationerna i BiH skapar utrymme för mångfald av olika identiteter som grundas i de olika grupper erfarenheter från konflikten. Nästa steg är att utforska vilken typ av *recognition* är närvarande i organisationernas aktivism. Med andra ord, ifall det rör sig om insatser som är grundade i arbetandet med juridiskt erkännande av den andre, eller huruvida de stödjer bearbetning av fiendebilden och fördomar bland parterna i syftet att bidra till djupare förståelse av de olika identiteter. Detta avgör organisationernas förhållningssätt till försoning samt hur och om den rådande processen bör ändras i en annan riktning. I samband med detta avslutas uppsatsens teorikapitel och i nästa presenteras studiens metodologi.

4 Fältstudie, metodologi och material

I detta kapitel redovisas det uppsatsens metodologiska utgångspunkter och tillvägagångssätt. Kapitlet inleds med en diskussion kring studiens forskningsdesign och urval. Utöver forskningsdesignen presenteras även semi-strukturerade intervjuer som studiens datainsamling samt en kort beskrivning av fältarbetets genomförande.

4.1 Ontologiska och epistemologiska utgångspunkter

De filosofiska världsåskådningar har ett stort inflytande över vilken forskningsdesign som appliceras i en studie. Epistemologi behandlar vad som betraktas som kunskap inom studiens ämne. Denna undersökning tar avstamp i ett tolkningsperspektiv (interpretivism) inom epistemologi. Eftersom studien är av en kvalitativ forskningsform innebär det att resultaten inte är en produkt av kvantitativa ansatser, därav interpretivism anses vara naturlig utgångspunkt. Denna tolkningsorienterade ansats betonar den subjektiva innebörden av sociala handlingar där människors beteenden präglas av hur människor tolkar världen, och inte till följd av naturlagar. (Bryman 2016, 32). Detta genomsyrar även undersökningsmaterialet som anses gälla för det specifika fallet, nämligen NGOs aktivism i fredsbyggande i BiH. Slutsatsen blir därmed en produkt av forskarens subjektiva världsbild. Beträffande ontologin (hur världen ser ut) som berör huruvida de sociala ting uppfattas som objektiva enheter eller beror på aktörernas uppfattningar/handlingar, därav betraktas som konstruktioner (Ibid). Denna uppsats har en konstruktionism som ontologisk utgångspunkt, vilket innebär att de valda organisationerna påverkas av de individer (medlemmar) som befinner sig i den, samt av de regler och synsätten som blir socialt accepterade (Bryman 2016, 36-38).

4.2 Kvalitativ fallstudie som forskningsdesign

Fallstudie som forskningsdesign används i syfte att förklara komplexa sociala fenomen och tillåter forskaren att inrikta sig på en undersökningsenhet, exempelvis en organisation eller ett beteende inom en mindre grupp etcetera, samtidigt som man behåller det holistiska perspektivet (Yin 2014, 4). När en forskare fattar beslutet om att undersöka ett fall, möjliggör en fallstudie att fördjupa sig i fallet och upptäcka saker som inte blir synliga vid en ytlig undersökning. Fallstudier ägnar sig även åt att utforska hur relationer och processer fungerar i ett socialt sammanhang. Kärnpunkten inom denna forskningsstrategi är att förstå dynamiken som finns i en enskild inramning (Denscombe 2016, 93, Yin 2014, 25). Ett av de viktigaste villkoren som en forskare behöver uppfylla är att klassificera vilken typ av forskningsfråga är av intresse. Inom en fallstudie handlar det huvudsakligen om att besvara på "hur" och "varför" frågor, vilket även möjliggör en generering av en djupare förståelse om sociala förhållanden (Yin 2014, 27-33). Ytterligare, föredras fallstudien även när man undersöker samtida händelser och har förmågan att behandla olika sorter av material och bevis såsom: dokument, intervjuer och observation (Ibid, 34).

Med referens till den ovanstående formuleringen samt uppsatsens syfte, anses fallstudiemetoden vara relevant i denna undersökning. Fallstudiedesignen möjliggör en fördjupad analys av de icke-statliga organisationers aktivism i relation till ett potentiellt agonistiskt fredsbyggande i Bosnien. Man kan därför säga att icke-statliga organisationer och deras verksamhet i olika delar av BiH är ett fall inom ett mer specificerat geografiskt område. Precis som Robert K. Yin (2014) framhåller, fallstudier erbjuder en bred variation av urvals möjligheter som berör alltifrån mindre grupper, organisationer eller olika event (Yin 2014, 31). Därutöver, betraktas Bosnien och Hercegovina som en identifierad kontext, vilket även tillåter forskaren att inkludera den historiska bakgrunden, sociala, politiska eller ekonomiska faktorer som kan tänkas ha inverkan på det undersökta fenomenet. Däremot, den rådande kritik riktar sig mot fallstudie approachen är risken för snedvridna resultat, eftersom forskaren möjligen kan bli påverkad av den miljö där undersökningen sker (Denscombe 2010, 63). I uppsatsens fall, framstod det som nödvändigt att forskaren sätter sig i den lokala kontexten för att kunna skapa lämpliga och mindre känsliga intervjufrågor i syfte att djupare förstå intervjupersonernas svar och resonemang på/kring dessa frågor.

4.3 Urval

Den kvalitativa undersökningen baseras på en teoretisk snarare än statistisk logik, vilket även innebär att val av fall förknippas med de teoretiska teserna i stället för en generalisering av populationen (Silverman 2013, 151). Eftersom valet är teoretiskt definierat, tillhandahåller det en närbild av särskilda enheter som utgör vilka fall blir mer meningsfulla, relevanta och applicerbara än andra vid studier (Silverman 2013, 152). Inom denna studie används flera olika steg vid valet av de relevanta icke-statliga organisationer. Första steget vid valet av organisationerna förknippas med en lista skapad av Centrum för fredsstudier (CMS) och Mreza za izgradnju mira (Nätverket för fredsbyggandet), över de främsta organisationerna som främjar för fred i Västra Balkan, med fokus på BiH. I sammanhanget grundas urvalet i studiens huvudsakliga tema, nämligen fredsbyggandet i Bosnien och Hercegovina. I det andra steget, tillämpas den så kallade selektiv eller teoretisk urvalsstrategi. Detta innebär att enheterna selekteras i enlighet med forskarens egen kunskap och uppfattning om vilka fall som är relevanta för det valda ämnesområdet (David, Sutton 2016, 197). Vid valet av NGOs i Bosnien, bestämde jag mig för att välja ut de organisationer som bedöms ha en central roll i byggande av fred. Deras långa och framstående aktivism tillåter att undersöka huruvida NGOs kan vara en bidragande faktor från antagonistiska till mer agonistiska relationer parterna emellan. Det är även viktigt att ytterligare framföra att dessa organisationer verkar i regel i hela Bosnien och Hercegovina, vanligtvis i de mest etniskt uppdelade samhällen. Detta tillhandahåller flera perspektiv och nyanser kring deras verksamhet som betraktas som användbara i undersökningen.

Sammanfattningsvis, går det att fastslå att studien avgränsas till nio icke-statliga organisationer (se under avsnitt 4.4.3) som även är lokaliserade i de fyra olika och största städerna i BiH: Sarajevo, Banja Luka, Tuzla och Mostar. Denna avgränsning är i regel ett resultat av de ovannämnda urvalsstrategierna såväl som organisationernas visade intresse och villighet att delta i intervjuerna. Vidare, uppsatsens omfång avgränsas till fredsbyggandet i Bosnien och Hercegovina, som en pågående process. Härmed fokuserar undersökningen på de resultaten/slutsatserna som åstadkommit vid den tidpunkten då studien ägde rum.

4.4 Tillvägagångssätt för datainsamling

4.4.1 Primär data: Semi-strukturerade intervjuer

Att genomföra intervjuer är en av mest använda metoden i en kvalitativ studie. Undersökningen som grundar sig i intervjuer är lätthanterlig gällande insamling av kvalitativa data, i motsats till exempelvis etnografiska studier som inbegriper en längre tidsperiod. Intervjustudien möjliggör därför insamling av en tillräckligt stor mängd av data inom en begränsad tid (Bryman 2016, 412). Det finns flera intervjuformer som förknippas med kvalitativ forskning (strukturerade, semi-strukturerade, samt ostrukturerade). Valet av en specifik intervjutyp beror främst på forskningens natur. I denna studie tillämpas den semi-strukturerade intervjuformen, vilket innebär att det finns en specifik intervjuguide över frågor som ska beröras, samtidigt som intervjupersonen har frihet att formulera svaren på eget sätt (Bryman 2016, 415). Intervjuaren är inriktad på att vara flexibel gällande temans ordningsföljd och bör låta intervjupersonen att utveckla sina egna synpunkter och tala mer utförligt om de teman som behandlas (Ibid). Följaktligen, måste tonvikten ligga på hur intervjupersonen tolkar och uppfattar frågorna (Denscombe 2016, 266). Detta genomsyrar förklaringen och förståelsen av händelser och mönster, vilket i sin tur återspeglas i svaren på intervjufrågorna.

Däremot, beskrivs intervjuerna i regel som tidskrävande särskilt vid datainsamlingen såväl som kodningen av data. Det kan även vara utmanande för forskaren att vara fullständigt objektiv vid genomförandet av intervjuer eftersom man påverkas av omgivningen, vilket har inverkan på studiens tillförlitlighet (Denscombe 2010, 193-194). Enligt Denscombe (2010) medför intervjustudien den så kallade intervju-effekten, vilket innebär att den insamlade data från intervjuerna är baserad på vad människor säger snarare än vad de faktiskt arbetar med. I synnerhet förknippas detta med intervjupersoners yttrande som möjligen kan påverkas av forskarens identitet (Denscombe 2010, 193). Den sistnämnda kritiken behandlas under avsnittet etiska överväganden där min objektiva inställning till och kunnighet om krigets händelser tillåter en öppen diskussion med intervjupersonerna. Likaså är det essentiellt för denna studie att lyfta fram att de svaren och yttranden från intervjupersonerna representerar och är förenliga i stort sett med organisationers syn på och verkan för fred. Trots de nämnda bristerna i intervjuemetoden anses den vara lämplig för denna uppsats, eftersom den bidrar till en mer djupgående och detaljerad data som i sin tur kan berika studiens analys.

4.4.2 Sekundärdata

I denna uppsats kommer det även att tillämpas den så kallade sekundära data. Detta innebär att data i form av organisationers dokument, rapporter, artiklar och video material inkluderas i studien, som ett komplement till intervjumaterialet. Genom att använda dessa sekundära källor, kan jag få ytterligare informationen organisationers mål och uppdrag samt om de huvudsakliga projekten som finns på deras webbsidor och som intervjupersonerna hänvisade till.

4.4.3 Fältarbetet och genomförandet av intervjuerna

Under fältarbetet som varade i cirka två veckor under perioden 17/10-31/10, har jag genomfört nio semi-strukturerade intervjuer som också möjliggjorde att samla in uppsatsens primärdata. Listan över samt namnen på de intervjuade icke-statliga organisationer består av: 1) Genesis Project, 2) Helsinki Parlament Gradanja Banja Luka, 3) Vezeni Most, 4) Forum Gradjana Tuzla, 5) Impact Humans Rights 6) Rijeci Mira, 7) Mirovna Akademija, 8) Mreza za Izgradnju Mira samt 9) Nansen Dialogue Center Mostar. Innan utförandet av fältarbetet, började jag med att kontakta organisationerna, omkring 12-13 e-mails och sms skickades där jag presenterade mig själv samt syftet med studien. Nio av de svarade som senare var villiga att delta i intervjuerna. Bestämmelser kring tiden och exakta datumet för intervju gjordes mestadels via telefonsamtalen med intervjupersonerna. Dessa intervjuade personer var framför allt organisationers direktörer, vice direktörer och projektledare. Viktigt att nämna är att alla intervjuer genomfördes och spelades in med informerat samtycke. Intervjuvaraktigheten varierade, allt från 40 minuter till 1 h 45 minuter, där kommunikationen fullföljdes på bosniska/serbiska/kroatiska (BHS) språket. Åtta av nio intervjuer utfördes i Bosnien och Hercegovina, varav den sista intervjun från staden Mostar ägde rum via Zoom-plattformen, eftersom intervjupersonen hade ingen möjlighet att mötas på plats. Sålunda, avslutas redogörelsen för studiens tillvägagångsätt för datainsamlingen, där nästa kapitel redovisar hur analysen av empiri förverkligades.

4.5 Tematisk analys av empiri

I relation till uppsatsens syfte och frågeställning samt det teoretiska ramverket och empiriska materialet, valdes tematisk analys som metod vid analyseringen av data. Denna metod används i syfte att identifiera, analysera och hitta mönster i den befintliga data (Braun, Clarke 2006, 79-80). Den tillåter även forskaren att framställa en rik beskrivning av empirin, särskilt vid utforskade områden som i detta fall agonistiskt fredsbyggande i Bosnien och Hercegovina. Tematisk analys kan vara tillämplar i flera funktioner, exempelvis att generera nya teorier såväl som att ge svar på mer förklarande frågor eftersom den erbjuder en holistisk förståelse kring det undersökta fenomenet och studiens urval (Braun, Clarke 2012, 57-58, Attride-Stirling 2001, 386-387).

Teman eller de ursköljda mönstren i det empiriska materialet kan enligt Victoria Braun och Virginia Clarke (2006) identifieras på två olika sätt: induktivt och deduktivt. Det förstnämnda implicerar att teman härleds direkt från empirin, medan det sistnämnda indikerar att de temana väljs endast i förhållande till det teoretiska ramverket. Det som anses vara ett tema omfattar det som viktigt för data i relation till forskningsfrågan och därmed representerar på en viss nivå en mening inom data (Braun, Clarke 2006, 82). I denna studie tillämpas ett hybrid tillvägagångssätt inom tematisk analys. Med andra ord, styr den valda teorin vilka huvudsakliga teman som kommer att framgå i analysen samtidigt som forskaren är öppen att hitta nya teman framför allt underteman, därav tillåta mönstren härledas induktivt. Detta för att åtnjuta en djupare förståelse och nyanser kring ämnet agonistisk fred och dess relation till NGOs i BiH, därav hjälpa att besvara forskningsfrågorna. Ett annat steg som behöver uppfyllas är huruvida teman som identifierats är på en semantisk eller latent nivå. Denna undersökning fokuserar sig på den semantiska approachen, vilket även innebär att teman är baserade på repetition, metaforer, tätt förknippad med innehållet (Braun, Clarke 2006). Identifieringen av teman baseras genom en ingående läsning av intervjutranskriberingar. Ytterligare, är det viktigt att framhäva att det semantiska sättet betonar *vad* som sägs i intervjuerna snarare än *hur* det sägs som är mer framträdande i diskursanalyser (Ibid). Likaså, förekommer det ingen gemensam definition eller sätt kring hur forskaren bör gå till väga (Ibid 79). Till följd av detta, använder uppsats modellen skapad av Braun och Clarke (2006) som innehåller sex steg i en tematisk analys, som redovisas nedanför.

- 1. Bekanta dig med data:** implicerar transkribering av data samt om nödvändigt läsa om data, eventuellt anteckna idéer kring det.
- 2. Generera initiala koder:** innebär framställningen av initiala koder. Med andra ord, kodar forskaren betydelsefulla variabler på ett systematiskt sätt utifrån dokumenterade materialet, i syfte att tydliggöra de fundamentala segmenten i analysen.
- 3. Söka efter teman:** anser samling av koder som i sin tur skapar potentiella teman.
- 4. Granska teman:** betyder att forskaren kontrollerar huruvida teman överensstämmer med koderna eller om dessa tema behöver omformas.
- 5. Definiera och namnge teman:** forskaren ska generera tydliga definitioner och namn för de valda teman.
- 6. Framförandet av analysen:** inleds när forskaren har genomarbetat alla teman och kan därmed påbörja det slutliga steget, själva analysen (Braun, Clarke 2006, 87-93).

4.5.1 De identifierade teman

Huvudteman	Underteman
NGOs uppfattning om fred, fredsbyggande	<i>Motstånd mot Dayton fredsavtalet, hållbar fred, en gräsrot-approach, fokus på lokala aktörer, bygga fred tillsammans, strukturer, fred som en komplex process, bevara Bosniens multietniska karaktär, multietnisk inkludering i fredsprocessen, öppen dialog, "Två skolor under ett tak",</i>
Identitet/Identifikation	<i>Nationalism, multietnicitet, etnisk neutral, de övriga, bosniaker, religiös, religion, bosnier, jugoslav, jugo-nostalgi, muslim, Balkan identitet, pacifist, multietnisk identitet, etniska uppdelningar, endast VI, gemensamma rötter, mänsklighet, individualism, Hercegovina, rädsla, hopp;</i>
Thick/Thin recognition	<i>Djupare förståelse om den andres identitet, interaktion, samexistens, pluralism, erkännandet av andra gruppers lidande från kriget, förändra attityder, att sätta sig i andras skor, "Det levande biblioteket", lära sig om varandras tradition, kultur och erfarenheter, tillit, förlåtelse, universalism;</i>
(Agonistisk) försoning	<i>Accepterandet av alla gruppers krigsbrott, det förflutna, en faktabaserad historia, tre skilda historier om kriget," glorifiering av det förflutna, utveckla kunskap om sin egen grupps brott, sanningsbaserad historia, viljan att införa en sannings-och försoningskommission, ändra bilden av den hatfulla andre, en potentiell transformation i framtiden.</i>

Tabell 1. Teman och underteman

Som tidigare nämnts, den semantiska kodningen användes vid identifieringen av teman-och underteman. Identifieringen av huvudteman genomfördes även i relation till uppsatsens teori och analytiska verktyg. Vidare, de underteman presenterar koncept som upprepades och var belysta flera gånger av intervjupersonerna. Viktigt att framhäva att både huvudteman och underteman är närankopplade till, och sammanflätade med varandra, vilket kommer att skönjas samt tydligare redovisas i analysavsnittet. Innan analysdelen introduceras, presenteras först de etiska överväganden samt studiens kvalitetsmått i nedanstående avsnitten.

4.6 Etiska överväganden

Som samhällsforskare förväntas man genomföra sin uppgift på ett etiskt sätt. Det största etiska bekymret i uppsatsen var ämnets känslighet. Kriget och dess erfarenheter betraktas fortfarande som ett öppet sår bland folket, vilket togs i beaktande vid formuleringen av intervjufrågor. Det fanns behov av att utforma frågorna som går i linje med kontexten, som inte väcker alltför starka och personliga känslor hos intervjupersonerna som de har upplevt under krigets gång. Vidare, denna forskning genomfördes med hänsyn till de etiska kriterierna som bör uppfyllas vid en kvalitativ forskning, särskilt när det gäller en intervjubaserad studie (Bryman 2012). Det första kriteriet angår deltagarnas (i detta fall organisationernas) samtycke till intervjun, där jag delade ut informationen kring studiens syfte samt vad resultaten kan betyda för de valda respondenterna. Vidare, garantier för integritet samt möjligheten att dra sig ur intervjun har tillfredsställts. I sammanhanget har det även tagits hänsyn till intervjupersonernas anonymitet vid framställandet av empirin i analysavsnittet. Med andra ord, personernas namn och efternamn framgår inte i studien, endast organisationernas benämning används i analysen. Detta i syfte att inte utgöra någon typ av skada eller negativ inverkan för deltagarnas anseende (Bryman 2012, 133) Eftersom intervjuerna utförs i ett etniskt uppdelat samhälle, där jag själv har en bakgrund i en av de berörda etniciteterna, kan det ibland leda, enligt Bryman (2016), till snedvridna tolkningar av intervjuerna. I takt med att förbli opartisk i detta sammanhang, vidtog forskaren åtgärder genom att utveckla en objektivsyn på krigets förlopp samt att ha en rättvis och neutral inställning till exempelvis de krigsförbrytelser som har begåtts från alla tre grupper sidor.

4.7 Kvalitetsmått: Validitet och reliabilitet

Validitet och reliabilitet utgör viktiga kriterier och element gällande kvalitet, objektivitet och kredibilitet i en studie. Dessa begrepp identifieras i stort sett med kvantitativa forskningar är även förekommande vid kvalitativa undersökningar (Bryman 2016, 351). Validitet hänvisar till mätningarnas relevans, huruvida man observerar eller mäter “det man säger sig mäta” (Ibid. 352). Vid en kvalitativ metodik handlar validitet om intern respektive extern validitet. Den förstnämnda implicerar kravet på en god överensstämmelse mellan iakttagelser och den formulerade teorin, därmed berör studiens tillförlitlighet. Den sistnämnda omfattar graden av överförbarhet, alltså i vilken utsträckning resultaten kan generaliseras i någon annan kontext eller sociala miljö (Ibid. 353-355). Extern validitet utgör problem för en kvalitativ studie eftersom det finns en tendens att använda sig av fallstudier och därmed begränsat urval, vilket tas i beaktande i denna uppsats. Vad gäller den interna validiteten, valdes den relevanta teorin för studien för att tillsammans med intervjuerna skapa ett trovärdigt resultat och slutsatser. Eftersom denna fallstudie bygger på en intervjubaserad forskning, frågor kring validitet är artikulera på ett annorlunda sätt än vid exempelvis statistiska undersökningar. Den centrala fråga som uppstår vid genomförandet av intervjuer är huruvida de synsätten som intervjupersonerna inom organisationer uttrycker, återspeglar deras erfarenheter och upplevelser utanför en intervjusituation (Silverman 2021, 448-449).

Reliabilitet kan jämföras med studiens pålitlighet, vilket i regel behandlar huruvida undersökningen kan replikeras. I en kvalitativ forskning som denna, är det i regel svårt att uppfylla denna kriterier eftersom det inte går att frysa en social miljö för att göra studien replikerbar (Yin 2014, 48-49). För att försöka undvika reliabilitetsproblem, i en viss mån, bör forskaren följa samma metodprocedurer gjorda av tidigare forskaren i syfte att komma fram till samma slutsatser (Ibid.) Däremot, fältstudier samt datainsamlingen i form av observationerna eller intervjuer är oftast värdeladdade och kontextberoende, vilket ytterligare försvårar studiens upprepbarhet. De observationer som görs kring NGOs aktivism i BiH och forskarens tolkningar av situationen påverkar mer eller mindre uppsatsens resultat.

5 Analys

Detta kapitel presenterar en djupgående analys av de empiriska rönen i relation till det valda teoretiska ramverket, agonistisk fred. Kapitlet är uppdelad i fyra sektioner baserade på den genomförda tematiska analysen (se 4.5.1) såväl som teoretiska analysverktygen. Den första delen av analysen består av de valda icke-statliga organisationers uppfattning kring fred och fredsbyggande som också är systematiskt framträdande i det empiriska materialet. Därefter redogörs organisationers ställningstaganden kring vikten av identitet och dess relation till fredsbyggandet i BiH. Den tredje delen innehåller en analys av huruvida NGOs aktivism, verkan och perception om de andra etniska grupperna går i linje med koncepten thin/thick recognition, därav agonistisk syn på fred. Slutligen presenteras det hur de valda organisationerna förhåller sig till idén om agonistisk försoning.

5.1 Icke-statliga organisationer uppfattning om fred och fredsbyggande i BiH

Detta avsnitt presenterar ett induktivt identifierat tema vilket föreställer en sammanfattad och förhållandevis gemensam bild av hur de valda icke-statliga organisationer i BiH står i relation till konceptet fred samt det nuvarande fredsbyggandet i landet. Avsnittet kommer även att indelas i underkategorier som redogör för de upprepade idéerna kring fred.

5.1.1 Dayton-avtalet och fördjupandet av Vi och De

Dayton fredsavtalet från 1995 gav form till det rådande freds-och statsbyggande i BiH, därmed är närapkopplat till den djuprotade uppdelningen av landet samt mellan de etniska grupperna (MacGinty 2011, 134-155, Belloni 2020, 1-18). NGOs motstånd mot DPA grundar sig i faktumet att avtalet har medfört ett politiskt system fyllt av krigspropaganda och nationalism som ytterligare obstruerar en dialog människorna emellan.

Detta försvårar NGOs förverkligandet och genomförandet av exempelvis aktiviteter som eftersträvar att skapa utrymme för interaktion mellan de etniska grupperna i syfte att utvidga deras vyer samt utveckla tolerans och förståelse. Exempelvis, ordförande från organisationen Impact Human Rights, framhäver att unga som deltar(og) i de tidigare workshops och projektaktiviteter blev och blir oerhört inspirerade av den nya kunskapen och inblicken som de erbjuds (Intervjuperson 4 ordförande, 23/10/22). Däremot, uttrycks det i intervjun:

” Men när de återvänder till sitt verkliga liv, återvänder de till majoriteten där den retoriken inte är önskvärd. Och då står de vid ett vägval, vill de stanna i landet måste de smälta in i majoriteten, eftersom de kommer att markeras som annorlunda eller så får de lämna landet, det finns ingen annan väg. För det är väldigt svårt att få jobb, att studera eller bli erkänd och accepterad på något sätt, om man inte tillhör någon av de etniska grupperna [...] ”² (Intervjuperson 4).

Domänen som den icke-statliga aktivismen kan nå ut till förblir därmed alltför begränsad. DPA kan betraktas som ett socialt kontrakt i post-konflikt BiH, som även har konstruerat en homogen syn på krigshändelser (Intervjuperson 4). I enlighet med agonistisk fredsteori förstärker detta närvaron av antagonistiska och fientliga inställningar, som på lång sikt förhindrar en omvandling av relationerna mellan de tre dominerande etniska grupperna (Strömbom 2019-947-969). Därutöver, presenterar fredsavtalet det liberala synsättet på konflikthantering med målet om att nå ett rationellt samförstånd mellan parterna (Newman, Richmond, Paris 2009, 26-51), medan man negligerar konfliktens verkliga natur om att konflikter är centrala för politiken, som även kan tillämpas i fredsbyggandeprocessen (Mouffe 2013, 21-23). Utifrån agonismens pluralistiska synsättet betraktas det bosniska post-konflikt samhället som djupt splittrat och polariserat där destruktiva (antagonism) snarare än konstruktiva (agonism) motsättningar har integrerats i relationer mellan grupperna.

Ett genomsyrande tema som förknippas med DPA och det politiska systemet är utbildningssystemet som propagerar för en fortsatt uppdelning för de kommande generationerna. I sammanhanget lyfter organisationerna fram ett fenomen producerat av just detta system, det så kallade ”Två skolor under ett tak ” en förening av etnonationalistisk retorik och en hög grad av segregation där eleverna delas upp i förhållande till deras etniska tillhörighet (Björkdahl, Strömbom 2015, 109-111).

---

²Översatt av uppsatsens författare

Genesis Project organisationen från Banja Luka, arbetar med 30 olika skolor framför allt i centrala Bosnien tillhörande Federationen BiH. Med två dominerande grupper: bosniaker och kroater (intervjuperson 1 projektledare, 18/10/22), innebär det att både den bosniska och den kroatiska skolan är under ett tak, där man betonar att ”det finns fortfarande osynliga väggar, eleverna har två olika läroplaner, har ingen interaktion med varandra, umgås inte, samarbetar inte [...] ett bosniskt fenomen” (Ibid).

Projekten ”Broar av tillit och samarbete” samt ”Främjandet för fred och säkerhet genom pedagogiska, interaktiva och teaterföreställningar” syftar till bland annat att utbilda barn i centrala Bosnien, om fred och säkerhet med tonvikt på förebyggandet av hatretorik och våld, genom att arbeta tillsammans med de bosniska och kroatiska barnen (Genesis 2022a). Dessa projekt påvisar en ambition om att bidra till den sociala kontakten mellan de fragmenterade som förknippas med den lokala nivån, vilket öppnar upp för mångfald och en pluralistisk verkan, därav utgör grunden för agonistisk fred (Strömbom 2019, 947-969, Aggestam, Cristiano, Strömbom 2015, 1740). I samband med projektens genomföranden, yttrade sig utbildningsminister Greta Kuna i Federationen BiH, på ett oroväckande sätt, enligt projektledaren: ”Dessa barn kan inte blandas, eftersom man inte kan jämföra päron med äpplen” (Intervjuperson 1, 19/10/2022). Ytterligare ett likadant uttal kommer från en rektor i en av de 30 skolorna, som säger ”*De* är här, man känner det på grund av skolans lukt, stank” (Ibid). Redan i skolsystemet normaliseras ”vi och de” på ett fientligt sätt, vilket enligt agonistisk fredsteori fortsätter skapa djupare uppdelningar och spända förhållande, snarare än att främja för tolerans, acceptans och respekt, bland dessa elever (Shinko 2008, 478-479, Strömbom 2020). Antagonism utgör en oundviklig komponent i sociala relationer som bör omkanaliseras, men i det bosniska fallet, innebär utbildningssystemet snarare ett potentiellt hinder att transformera den kommande generationen till agonistisk medborgare (2021, 26-27). Att utbildningsinstitutionerna som tillsammans med staten etiketteras som *totalitet* (Aggestam, Cristiano, Strömbom 2015, 1740) behöver genomgå förändringar, betonas även i övriga organisationer.

Nansen Dialogue Center i Mostar ägnar sig bland annat åt utbildningsreform och aktiviteter som berör ”Två skolor under ett tak” i Mostar men även i hela Hercegovina den södra delen av BiH. Det är 10 skolor som tillhör denna kategori där NDC försöker integrera elever från olika nationaliteter i syfte att förebygga stereotyper och fördomar om andra grupper (NDC 2022a). Ett av de främsta programmen som organisationen genomför, är ”Fredsutbildningen” som utförs i monoetniska samt i djupt segregerade samhällen i Hercegovina.

Detta berör exempelvis skolor i Mostar vars uppdelning av staden mellan östra och västra sidan inte tillåter en interaktion eleverna emellan, eller monoetniska skolor i staden Čitluk som består av 90% av kroater, skolor i Ljubinje med 90% av serber likaväl i Jablanica utgör 90% av bosniaker (Intervjuperson 10 projektledare, 7/11/22). Eftersom utbildningssystemet inte tillhandahåller en möjlighet till att få kunskap om *den* andre, eftersträvar därför NDC Mostar att erbjuda innovativa inlärningsmetoder som kan bidra till en öppen dialog, socialisering, respekt för skiljaktigheter samt försoning (NDC 2022b). Betoningen på den utökade kunskapen som en väsentlig del av organisationers arbete, kan förstås som en essentiell ansats till transformeringen av de dominerande narrativen om krigshändelserna, som i regel förespråkar idealiseringen av den egna gruppen (Strömbom 2013 41-44, 2020, Çelik 2021, 29-30). NDCs aktiviteter implicerar även en spatial representation av de olika perspektiven om de andra etniciteterna, vilket enligt agonistisk fredsteori bidrar till den fredliga och pluralistiska samexistensen som tillåter flera narrativ att strida mot varandra. Likaså, kräver agonistisk fred ett erkännande av situationens komplexitet där genom artikuleringen av skillnader och bidragandet till interaktioner, såsom organisationen gör genom sina aktiviteter, utvecklas en ömsesidig respekt, därav en potential för agonistiska relationer (Rumelili & Çelik 2017, 284, Strömbom 2020).

Däremot, den ständiga närvaron av den nationalistiska retoriken som medierna ytterligare propagerar, uppfattas som den största utmaningen för organisationens verksamhet. Eftersom denna retorik är inkorporerad bland den lagstiftande makten, blir implementeringen av policys kring utbildningsreformen i stort sett prolongerad (Intervjuperson 10, 2022). I sammanhanget konstaterar forskaren Ivan Gusic att den politiska konstruktionen i staden Mostar omöjliggör en öppen interaktion grupperna emellan, som tillsammans med den etnonationalismen, bidrar till bildandet av stereotyper och segregeringen (Gusic 2017, 18-19). Apropå att Gusic (2017) ställer bland annat Mostar i centrum, en likadan företeelse förekommer även i de monoetniska lokalsamhällen som enligt projektledaren ”saknar känslan av gemenskap och erkännandet varandra(s)identiteter” (Intervjuperson 10, 7/11/2022).

Den största icke-statliga organisationen i BiH, Mreza Mira, berättar hur de ständigt måste förklara för ”det vanliga folket”, behovet av en hållbar fred som är mer än nödvändigt. Detta synsätt grundas i den folkliga tron om att Dayton-fredsavtalet byggde fred i landet (Intervjuperson 8 vice-ordförande, intervjuperson 9 projektledare, 27/10/22). Härvidlag, beskrivs fredsavtalet som ett redskap som hejdade våldet och medförde den så kallade negativa freden.

Genom att lyfta fram negativ fred som i BiH främjas av den politiska och beslutsfattande nivån, synliggörs det även dess ogynnsamma påverkan som kan underminera behovet av att förändra grupprelationer på samhällsnivån. Detta gäller särskilt det politiska misslyckandet att utforma utrymmen för de olika synsätten på krigshändelser, som på sikt kan resultera i en förvandling från antagonistiska till agonistiska relationer (Çelik 2021, 28-29 Strömbom 2019, 947-969). I intervjun drar man också parallell till utbildningssystemet som behöver omedelbart förändras. Organisationen försöker genom sina aktiviteter samarbeta med rektorerna, lärarna samt eleverna i syfte att sprida kunskap om fredsbyggandet, mänskliga rättigheter samt om de olika etniska grupperna (Intervjupersoner 8 & 9, 27/10/22). De tillägger även att:

”Tyvärr, i vårt land, utbildningssystemet är ett verktyg som formar de ungas perspektiv.... som passar in i alla normer i vårt samhälle, eftersom det inte är välkommet att man inte gör det... Eftersom kritiskt tänkandet uppfattas oftast som en provokation [...]”

En sådan inställning till utvecklandet av elevernas perception skapar enligt projektledaren (intervjuperson 9) hat och rädsla både hos barnen och deras föräldrar gentemot *de andra*, vilket leder till en fortsatt intolerans i samhället (Ibid). I sammanhanget kan man fastslå organisationens erkännande av att antagonism är belägen i skolsystemet, vilket utmanas genom olika skolprojekt som Mreza Mira och dess medlemsorganisationer genomför. Ett av flera exempel är projektet ”Minneskultur, för fredskulturens skull” som uppmärksammar för elever vikten av att förstå krigets inneboende strukturer samtidigt som man betonar minneskulturen i syfte att öppet diskutera och påminnas om de konsekvenser och erfarenheterna som drabbade alla grupper (Mreza Mira 2022b). Genom den offentliga dialogen kring krigets skilda historia öppnas utrymme för konfrontation och meningsmotstånd som kan medföra positiva samhällsförändringar såsom tolerans och acceptans. Detta kan refereras till agonistisk fredsteorins huvudargument att konflikter är en del av samhället, där fredsbyggandet förknippas med att utveckla idéer kring hur konflikter kanaliseras konstruktivt, snarare än destruktivt (Strömbom 2019, 947-969). Hur samhällsnormers starka närvaro formar perspektiv hänvisas det till en dokumentärserie ”Perspektiv” som bland annat intervjuade unga människor i Mostar. Det lyfts fram hur en ung man från västra (kroatiska) sidan av Mostar aldrig har gått över bron till östra sidan och ”är helt övertygad om att människor som bor där har en annan hudfärg”(Intervjuperson8).

Precis såsom det framhävs i intervjun ”det är inte hans fel”, det är ett resultat av utbildningssystemet ” (Intervjuperson 9, projektledaren, 27/10/2022). I enlighet med Mouffes agonism (2013) påvisas det återigen en icke-pluralistisk syn på samhället, vilket står i motsättning till BiHs multietniska struktur som i fallet är i behov av en pluralistisk snarare än liberal demokrati. Skolsystemet som också presenterar en socialiseringsinstitution homogeniserar samhället och därför omöjliggör en öppen konfrontation mellan meningsmotståndarna, därav ytterligare fördjupar ”vi-och de” relationen (Mouffe 2013).

Vikten av ett mångsidigt utbildningssystem betonar även organisationen Rijeci Mira från Sarajevo. Denna icke-statliga organisation uppmärksammar det täta bandet mellan en fasetterad kunskap om exempelvis den andre och fred i landet. I intervjun med ordförande framgår det tydligt att huvudproblemet ligger i en avsaknad av kritiskt tänkande i det bosniska samhället, där man ständigt förlitar sig på det som medierna propagerar eller ”det som kyrkan eller moskén säger” (Intervjuperson 7 ordförande 26/10/2022). Denna religiösa aspekt som är inbäddad i den nationalistiska retoriken, resulterar i en miljö med begränsade och ensidiga synsätten på exempelvis krigsåren, vilket gynnar den politiska eliten (Ibid). Genom att lägga tonvikt på förhållandet mellan religion och nationalism, synliggör organisationen exempelvis vilka framställningar av krigshistorien blir (ex)inkluderande eller (in)accepterande i samhället (Strömbom 2013, 23-40) som enligt agonistisk fredsteori omöjliggör samexistens mellan dessa tre dominerande etniciteter (Strömbom 2019, 947-969). Resterande NGOs såsom Forum Gradjana Tuzla, Mirovna Akademija samt Helsinki Parlament delar samma perspektiv på DPA och dess negativa konsekvenserna för fredsbyggandet i BiH (Intervjuperson 5, 25/10/2022, Intervjuperson 6, 25 /10/2022, Intervjuperson 2, 19/10/2022).

Sammanfattningsvis, kan man konstatera en oförenlighet med Bosnien och Hercegovinas författning från 1995 och civilsamhällets aktivism gällande fredsbyggandet. De undersökta icke-statliga organisationer visar en viss agonistisk ambition om att förändra den fientliga relationen mellan de etniska grupperna, med fokus på unga människor. Däremot, verkandet under nationalistiska förhållanden kan i regel utstaka gränser för resultatens domän, därav kampen för fred i BiH blir i hög grad svår. Huruvida denna kamp genom deras aktivism realiserar på en lokal eller elitnivå, är utgångspunkten för en den kommande analysen av NGOs synsätt på fredsbyggandet.

5.1.2 Lokalism och fred under(upp)ifrån?

Med utgångspunkt i organisationernas uttalande, kan det konstateras en skiftande uppfattning om fred och fredsbyggande. Det råder en viss oenighet kring huruvida man bör fortsätta verka på den lokala, gräsrotsnivån eller att etablera framför allt ett nytt politiskt system, med fokus på elitnivån. Den icke-statliga organisationen från Tuzla, Forum Gradjana Tuzla (FGT) som formades redan år 1993 som anti-krigs aktivister, betonar vikten av att fredsprocessen behöver anpassas till de vanliga människorna och deras skilda krigserfarenheter (Intervjuperson 5 ordförande, 25/10/22). Som en illustration presenteras krigets varierande konsekvenser där exempelvis ”i västra Bosnien stred bosniaker mot bosniaker där utfallen blev annorlunda än i Mostar där serber och bosniaker hade en bra relation, jämfört med kroater... i centrala Bosnien fick man andra konsekvenser.”, (Ibid, 25/10/22). Detta förknippas med organisationers huvudfråga om att aktiviteterna och projekten ska inkludera alla delar av BiH där ordförande även berättar ” jag har aldrig medverkat i ett projekt om det inte omfattar (människor i) hela BiH” (Ibid). Denna inkludering och hänsynstagandet till situationens komplexitet kan därför bidra till en ökad kommunikation mellan människor med olika etniska bakgrunder och erfarenheter, vilket enligt agonistisk fredsteori banar väg för en potentiell omvandling av sociala relationer inom ramen av agonism (Strömbom 2019, 947-969). Skiftningen från antagonistiska till agonistiska relationer innebär också en rekonstruktion av synen på etnicitet, religion eller nationalitet, som formar förhållandet till *den andre* i termer av motståndare snarare än fiende (Ibid).

Förstärkandet av civilsamhället och fokus på gräsrotsnivån är de principer som kännetecknar NDC Mostar aktivism. Parallellt med arbetet med elever i Hercegovina, uttrycker projektledaren från organisationen NDC att ” vi tror mycket på gräsrotsnivån, ... det räcker med att förändra en, två, fem eller tio personers beteenden... vi har åstadkommit något” (Intervjuperson 10, 7/11/2022). Försöket om att omvandla de olika inställningar i samhället bland unga människor implicerar ett sätt att förebygga potentiell konflikt i framtiden. Icke-statliga organisationers roll i konfliktförebyggandet är inte en exceptionell företeelse. Deras medverkan har under lång tid förknippats med byggandet av strukturell och långvarig fred, därav motverka återgången till konflikt (Aggestam 2003, 12-23). Utöver det, ambitionen om att förändra beteenden bidrar till förvandlingen av attityder inom grupperna, som på sikt möjliggör omformandet av konfliktprocessen, därmed relationer mellan parter (Lederach 1997, 63).

En omvandling av beteenden och relationer kräver en öppen och icke-konsensusorienterad dialog, interaktion som också (de)legitimerar våld i konfliktrelationer. Enligt det agonistiska ramverket bidrar det till ett skifte från antagonistiska relationer och icke-erkännande av olikheter till en agonistisk dynamik med erkännandet av meningsskiljaktigheter (Strömbom, Bramsen 2022, 1237-1250). Att den lokala approachen till fredsbyggandet är väsentligt, anser även organisationen Mirovna Akademija från Sarajevo. Deras vision betonar bland annat betydelsen av att bygga icke-konfliktfyllda och fredliga relationer mellan de olika samhällsgrupperna i BiH (Mirovna Akademija 2022a). Denna grundsats är förenlig med den konventionella paradigmen inom fredsbyggandet som åsyftar att uppnå konsensus och harmoni i samhället (Mouffe 2013, 44-45). Följaktligen, förbises huvudtesen inom agonistisk fredsteori om att relationer bör förbli konfliktfyllda, på ett respekterat sätt, därav bidraget till agonistiska relationer uppfattas som begränsat (Strömbom 2019, 947-969). Organisationen ägnar sig även åt vidareutveckling av nuvarande samt utformandet av nya teoretiska modeller inom fredsbyggandet med avsikt att utvidga kunskapen kring freds-konceptet (Mirovna Akademija 2022b). I intervjun med ordförande från Mirovna Akademija framhålls det att ” man ställer stora krav på civilsamhället... det påpekas hela tiden att resultaten inte kan uppnås när man arbetar med institutioner, [...] och man återvänder alltid till civilsamhället” (Intervjuperson 6 ordförande, 25/10/2022). Härvidlag, poängterar Belloni (2001, 2020), att civilsamhället i Bosnien är fortfarande svagt, för att kunna uppmuntra den institutionella nivån att agera tillsammans för fredsbyggandet i landet.

I sammanhanget uppmärksammar Helsinski Parlament Gradjana, organisationen från Banja Luka, beroendeförhållandet mellan institutioner och NGOs verkan för fredsbyggandet i BiH (Intervjuperson 2 ordförande, 19/10/2022). Det understryks att HCA tillsammans med övriga icke-statliga organisationer försöker ständigt skapa utrymme för dialoger mellan (unga) människor i syfte att åstadkomma bättre relationer. Denna ansats når inte framgång eftersom ” för att civilsamhället ska ha inflytande, behövs det en välfungerande stat och ett utvecklat samhälle, för att det ska uppnås något resultat” (Ibid). Ambitionen om att förändra grupprelationer på gräsrotsnivån uppfattas som ett närmare steg att bidra till en agonistisk dialog, som är effektiv, långvarig och relationell, som även synliggör de skilda minnen och erfarenheter från kriget (Maddison, Diprose 2017, 1622-1639, Strömbom 2019, 947-969). Däremot, såsom dessa organisationer påpekar, för att etablera fred, krävs det att man arbetar på olika nivåer som innehåller de skadade och antagonistiska relationer. Detta handlar framför allt om relationen mellan staten och grupper, eller inom de egna grupperna etcetera (ibid).

Fredsprocesser kan misslyckas till följd av exempelvis kontextuella faktorer såsom den bristande politiska viljan hos motstridiga parter, som inte verkar för en förändrad politisk, social, och relationell miljö. Sålunda, försvagas de mekanismer som krävs för att transformera alla dessa skadade relationer till mer agonistiska (Çelik 2021, 26-43, Strömbom 2019, 947-969).

Trots en optimistisk inställning till fredsbyggandet underifrån, verkandet för fred i en komplex miljö som Bosnien och Hercegovina kan vara minst sagt påfrestande (Intervjuperson 1, projektledaren 18/10/22). Detta förknippas med det politiska systemet, med fokus på valsystemet, som är i behov av en omedelbar förändring, anser projektledaren från organisationen Genesis (Ibid). Explicit innebär det en ny top-down approach till stats-och fredsbyggandet, men som inte härstammar från Dayton-fredsavtalet. Utifrån agonistisk fredsteori, innebär det att politiken i BiH är utformade i linje med en universell modell, därav negligerar de särskilda kännetecken som utmärker det bosniska samhället. Detta omöjliggör skapandet av lämpliga institutioner och en pluralistisk-orienterad politik, som i stället har medfört en situation med negativa och nationalistiskt inspirerade konfrontationer, snarare än att uppnå en positiv social förändring (Strömbom 2019, 947-969, Nagle 2014, 468-476) En liknande tankebanan urskiljs även i intervjun med organisationen Impact Human Rights. Ordförande hävdar att fredsbyggandet i Bosnien och Hercegovina ska implementeras genom lanseringen av ett nytt politiskt system och sedan ”gå mot grunden, det lokala...”, med avsikt att etablera en ny miljö där framför allt medierna inte är propagandaorienterade (Intervjuperson 4, 25/10/22). Betoningen på förändringen av elitnivån innebär också att ta avstånd från den kosmopolitiska synen som har medfört en ineffektiv politik i BiH (Jabri 2010, 41-57).

I motsats till det ovannämnda förhållningssättet till fredsbyggandet, somliga organisationers uppfattning kring fredskonceptet associeras med den socio-ekonomiska aspekten. Bojicic-Dzelilovic (2009) påvisar en negativ trend mellan de ekonomiska (nyliberala) reformerna och det sociala tillståndet i BiH. Detta har producerat en stor ojämlikhet bland befolkningen som har resulterat i en växande intolerans mellan de etnonationalistiska grupperna, därav anses ha försvårat fredsbyggandeprocessen i landet (Bojicic-Dzelilovic 2009, 201-218). Det är även vetenskapligt framlagt att det ekonomiska välståndet är en väsentlig faktor som kan minska sociala klyftor därmed förebygga risker för framtida konflikter (Bake, Runkel, Scheid 2008, 26). I intervju med NGO Vezni Mostar från Banja Luka betonas vikten av den socio-ekonomiska infallsvinkeln i den bosniska fredsprocessen. Det framgår explicit att den materiella och finansiella stabiliteten är en grundsats för att uppnå fred i BiH (Intervjuperson 3

ordförande, 20/10/2022). Detta implicerar en ambition om att förändra de underliggande liberala strukturerna som medfört den ovannämnda ojämlikheten mellan folkgrupperna (Bojicic-Dzelilovic 2009, Richmond 2011, Lederach 1997). Dessa strukturer återspeglar de globala maktförhållanden (Mac Ginty, Richmond 2007, 491-496), därmed negligerar den komplexa naturen som präglar BiH. Den socio-ekonomiska ojämlikheten kan enligt Mouffes agonistiska tankesätt förbli platsen för antagonism, där den andre fortsätter att uppfattas som ett hot mot den egna identiteten och existensen (Mouffe 2013). Härmed, uppmärksammandet av den ekonomiska utvecklingen och fred kan potentiellt bidra till en djupare förståelse om hur exempelvis ett utökat ekonomiskt samarbete kan förena och berika människor, oavsett hur antagonistiska och spända relationerna är (Lehti, Romashov 2021, 1288-1306). Med detta avslutas första delen av uppsatsens analys, där försättningen synliggör bland annat förhållandet mellan etnisk identitet och fred.

5.2 Icke-statliga organisationer och vikten av identitet

Denna sektion redovisar det första deduktivt ursköljda tema som berör den nuvarande identifikationen. Temat framställer de undersökta icke-statliga organisationers varierande förhållningssätt till konceptet identitet samt intervjupersonernas individuella identifiering. Därmed redogörs det för hur detta återspeglas i organisationernas aktivism och huruvida det går att utröna agonistisk fredstankegångar. Sektionen kommer att delas in i underkategorier, precis som det har utförts i de ovanstående sektionerna.

5.2.1 Framhävandet av multietniska identiteter i BiH

Den övergripande uppfattningen om civilsamhällets aktivism i fredsbyggandet förknippas med homogena ståndpunkter, dess bidrag till harmoniska och positiva förändringar i relationer i krigsdrabbade områden (Orjuela 2008, 5-23, Kappler 2015, 875-889). Däremot, de historiska händelserna har visat att konflikterna i regel medför komplexa förhållanden, under vilka civilsamhällets aktörer tvingas verka för fred. Det är även väsentligt att ta civilsamhällets mångfasetterade representativitet i beaktande, med ett omfattande spektrum av människor med olika identiteter, etniciteter, krigserfarenheter, stereotyper etcetera.

Orjuela (2008) betonar vikten av identitet i både konflikter och fredsbyggandeprocesser och visar hur icke-statliga organisationer försöker skapa identiteter baserade på mångkulturalism, därav oberoende av etnicitet, nationalstaten eller uppfattningen av *den andre* som fiende (Orjuela 2008, kap. 2). Identiteter kan även betraktas som instabila och föränderliga som tillfälligt stabiliseras under exempelvis konflikterperioder (Mouffe 2013, Strömbom 2013, 41-47). I Bosniens sammanhang fäster de valda icke-statliga organisationerna avseende vid den rådande mångetniska karaktären bland aktivisterna som tillsammans verkar för fredsbyggandet i landet. Fastän somliga organisationer framhäver multietnicitet och bevarandet av olika identiteter i det samtida bosniska samhället, har denna inställning varierat över tid. Under krigsåren (1992-1995) när den nationalistiska retoriken härjade relationerna inom den dåvarande jugoslaviska nationen, trädde hat, rädsla, hot och intolerans i kraft bland människorna även bland nuvarande fredsaktivister (Intervjuperson 10, projektledaren 7/11/2022).

Exempelvis, projektledaren från NDC Mostar lyfter fram hur betoningen på den *etniska* och *religiösa* tillhörigheten började forma människors identitet i början av 1990-talet och tillägger ”oavsett om du ville det eller inte [...]” (Intervjuperson 10). Som nuvarande bosniaker, muslim poängterar projektledaren att det var lätt att bli manipulerad och radikaliserad under krigsåren, särskilt som tonåring och börja hata *de andra*. Hatet har däremot inte varat länge och precis som det belyses i intervjun ” om min far som har varit med i ett koncentrationsläger och upplevde allt möjligt, hatar varken serber eller kroater, vem är jag då som inte kan tänka på det sättet” (Intervjuperson 10). Därefter aktivismen för fredsbyggandet tillsammans med kroatiska kollegorna från västra Mostar börjar och NDC blir förespråkarna för bevarandet av BiHs multietniska karaktär (Ibid). Detta framvisar en pluralistisk omfattning av fredsaktörer som följaktligen kan erbjuda en nyanserad och djupare förståelse av postkonflikt dynamiker i det bosniska samhället (Strömbom, Bramsen 2022, 1243-1247, Strömbom 2013, 41-66, Visoka 2018, 1-11). Med andra ord, de identitetsskilnader medför olika erfarenheter och uppfattningar om både kriget och fred, som även kan bidra till positiva relationsförändringar. Att transformera hat och rädsla till acceptans och tolerans, därav bekräfta mångfalden av identiteter, betraktas vara grunden för agonistisk fred (Strömbom, Bramsen 2022, Mouffe 2013).

Ytterligare, betonar organisationen Mreza Mira vikten av de olika etniska identiteter som finns i Bosnien och Hercegovina, något som anses vara en fördel och rikedom för alla grupper i landet. Det som också framförs i intervjun är identifikationer såsom bosniaker och religiösa där båda intervjupersonerna har en traditionell och konservativ familjebakgrund. Härvidlag lyfts det fram: ”trots den traditionella uppfostran, har jag aldrig blivit uppfostrad på så sätt att hata de andra” (Intervjupersoner 8 och 9). I sammanhanget är det påtagligt hur känslor som hat och rädsla utgör fortfarande en del av identiteter bland folket i BiH, valet blir dock huruvida dessa känslor skall fastlägga förhållandet till den andre eller om en omvandling bör ske (Strömbom, Bramsen 2022, 1243). Att transformera hatkänslan implicerar även en gradvis rekonstruktion av den dominerande narrativen, som framställer den andra parten som illegitim och hotfull. Agonistiskt fredsbyggande syftar därför att finna en plats för alla dessa bestridda narrativ som tillåts att framträdas, som banar väg för förståelse och ett eventuellt erkännande av den andre (Çelik 2021, 27-29, Strömbom 2019, 963). I det ovanstående uttalandet från intervjupersonerna, problematiseras den kvarstående dikotomin mellan vi och de som i fallet även representerar fiende-vän relationen. Genom att lyfta fram denna problematik underlättar och bidrar det till verkan för agonistisk fred och relationer på en samhällsnivå.

Betydelsen av den multietniska natur som BiH besitter, bör behandlas på ett annat sätt, anser ordförande från organisationen Impact Human Rights. I Bosniens kontext, de multietniska identiteterna framstår som ett verktyg för splittring, vilket framhävs särskilt närvarande i den mediska plattformen (Intervjuperson 4, 23/10/2022). Likaså, hävdar ordförande från NGO Rijeci Mira att den så kallade uppdelningen i olika etniska grupper är rentav ett verktyg för den politiska eliten i syfte att styra med folket (Intervjuperson 7). Accepterandet av de andra identiteterna betraktas, som tidigare nämnts som en grundförutsättning, för agonistiska relationer (Strömbom 2019, 962), där genom sina aktiviteter och projekt kan potentiellt bidra till agonistisk fred, vilket vidareanalyseras under avsnitt 5.3. Återigen en betoning på mångfalden av identiteter i BiH, kan urskiljas i intervju med organisationen Vezni Most. Med identifieringen som pacifist och tillhörande en av de tre grupperna, framhäver ordförande att perceptionen om *de andra* inte har förändrats sedan kriget och tillägger ”jag har fortfarande inga fördomar eller stereotyper om bosniaker eller muslimer eller kroater” (Intervjuperson 3, 20/10/2022). Detta är även förenligt med organisationens huvudfåra som fokuserar sig på att bevara den multikulturella karaktären som framför allt har utmärkt och fortfarande utmärker staden Banja Luka (Intervjuperson 3).

I de etniskt splittrade samhällen kan den individuella identifikationen påverkas av de antagonistiska, nationalistiska narrativen som formar den negativa, fientliga bilden av den andre (Celik 2021, 29). Det ovannämnda citatet påvisar snarare erkännandet av alla identiteter, vilket kan bidra till accepterandet av olikheter och mångfalden av ståndpunkter (Strömbom, Bramsen 2022,1244).

En annan intressant aspekt kring vikten av den (multi)etniska identiteten, presenteras av organisationen Genesis Project. I intervjun med projektledaren uttrycks det bland annat:

” jag är etnisk neutral, men har ingenting emot att någon annan tillhör någon etnisk grupp, men jag betraktar inte det som en viktig del av identitet... Om det väcker hat, fördomar, stereotyper och intolerans [...] ” (Intervjuperson 1, 18/10/2022).

Att vara etnisk neutral, utan någon uttalad grupptillhörighet är inte sällsynt i post-konflikt samhällen. Den vetenskapliga forskningen framhäver hur de olika identiteter i BiH formades i relation till den ökade etniska polariseringen som sedan skapade en icke-våldsam relation mellan parter, dock med fiendeorienterade komponenter (Ó Ciardha, Vojvoda 2016, 223-232). En icke- identifiering med en av de tre dominerande etniska grupperna uppmärksammas det rådande fientliga tillståndet bland parterna som i många fall (har) präglat(t) människors uppfattningar om de motståndsgруппerna (Strömbom, Bramsen 2022, Ó Ciardha, Vojvoda 2016, 223-232). Med andra ord, genom att identifiera sig som bosniaker, serb eller kroat, väcker enligt projektledaren starka känslor, såsom hat eller rädsla. Dessa behöver småningom kanaliseras i en inställning där människor inte längre betraktar varandra som hot (Intervjuperson 1). Enligt agonistisk fredsteori bidrar denna inställning även till en bredare förståelse och uppmärksammande om den nationalistiska ideologins effekter som i post-konflikt faser producerar ”den heliga historien” och motivationen att ”döda för sin nation”, vilket motverkar accepterandet av olikheter (Celik 2021, 31). I sammanhanget betonar ordförande från organisationen HCA vikten av att inte tillhöra någon av de etniska grupperna. Mer specifikt framhålls det:

”Jag är en människa som nästan inte har någon identitet, i och med Jugoslaviens fall, kunde inte se mig som en del av den serbiska identiteten, *bosnie* passar kanske bra... jag identifierade mig som jugoslav innan och pratade serbokroatiska, nu har jag varken ett land eller språk” (Intervjuperson 2, ordförande, 19/10/2022).

Det explicita framhållandet av *bosnie*-identitet omfattar således hela Bosnien och Hercegovinas befolkning, därav läggs den kollektiva identiteten i centrum. Det ovannämnda citatet framlägger även andra intressanta idéer kring den nuvarande identifikationen bland annat förhållandet mellan avsaknaden av en faktisk identitet och jugo-nostalgi. Härvidlag, poängterar exempelvis MacGinty (2011) hur Dayton-avtalet resulterar i den så kallade *bad nationalism* som obstruerade identifikationen med den nya etniskt uppdelade staten. I likhet med uttalanden från Genesis Project, uppmärksammar man här hur nationalistiska inslag anses vara inbäddade i de nyskapade *etniska* identiteterna efter kriget, därav identifiering som etnisk neutral (Ó Ciardha & Vojvoda 2015, MacGinty 2011, 147). Denna etniska neutralitet var dock inte ständigt närvarande.

Ordförande från organisationen HCA lyfter fram hur den etnonationalistiska retoriken under kriget påverkade hans sätt att betrakta den andre, som ett hot, vilket i regel resulterar i ett känslofyllt agerande, där man (o)medvetet väljer sin etniska tillhörighet (Intervjuperson 2). Likaså belyser man: ”efter krigets slut, efter att ha förlorat min far, mitt hus ... insåg jag att man inte vinner någonting på att vara med i kriget, man förlorar bara... de flesta människorna i BiH har förlorat något eller någon” (Ibid). Explicit representerar detta en transformation av både förhållningssättet till de andra etniska grupperna, även av den egna identiteten som i fallet kanaliseras i en icke-fientlig riktning (Mouffe 2013, Strömbom 2019). Detta främjande för en icke-fientlig miljö i det bosniska samhället återspeglas exempelvis i fredspriset ”Srdjan Aleksic”³ som organisationen HCA tillsammans med Nätverk för fredsbyggandet tilldelar de oberoende journalisterna som bidrar till försoning, kampen mot hatretorik, dialog etcetera (Helsinski Parlament Gradjana 2022a). Sålunda, motsätter man sig den nationalistiska retoriken som är inbäddad i medierna som enligt organisationerna fördjupar splittringarna och bevarar antagonistiska relationer mellan grupperna.

I korthet indikerar de ovannämnda identifikationerna en varierande grad av instabilitet och föränderlighet övertid, där på ett eller annat sätt betonas vikten av multietniska identiteter och olikheter i landet. Denna utgångspunkt utgör den grundläggande principen för att uppnå agonism i BiH. Huruvida detta återspeglas även i organisationernas aktiviteter och projekt, framställs i de kommande avsnitten. Men först, analyseras det ett annorlunda perspektiv på identitetsbegreppet och dess relation till kriget och fredsbyggandet i Bosnien.

---

³ Srdjan Aleksic mördades under kriget av sin egen etniska grupp till följd av att han skyddade en bosniaker, som tillhörde den andra gruppen. Läs mer på <https://hcabl.org/izabrani-dobitnici-regionalne-nagrade-srdan-aleksic-u-sve-tri-kategorije/>

5.2.2 Gemenskap, enighet och betoning på likheter

Ett annat tema som är framträdande i det empiriska materialet är framhävandet av gemenskap i relation till identitetskonceptet. Närvaron av det tidigare nämnda återupplivandet av diskurser *Jugonostalg*i och *Jugoslavism* anses vara en ofta förekommande del av identiteter i post-konflikt BiH (Takševa 2019, 87-99, Mac Ginty 2011, 147). Detta är också väsentligt för den pågående fredsprocessen i landet eftersom det kan resultera i en solidarisk efterkrigsdialog samt bidra till utvecklingen av en ny (gammal) kultur av den kollektiva identiteten (Takševa 2019, 94). Likaså berörs det hur icke-statliga organisationers verkan för fredsbyggandet i Bosnien och Hercegovina har inslag av *Jugonostalg*i, i samband med att de kan medföra solidaritet och tolerans bland människorna (Ibid). I intervjun med ordförande från organisationen Forum Gradjana Tuzla kastar man ljus på jugo-identiteten. Identifikationen som etnisk neutral förekommer även i detta sammanhang, där man lyfter fram att:

”jag tillhör inte någon av de tre folkgrupperna, jag tillhör inte heller någon etnisk minoritet... jag identifierade mig som jugoslav... och är jugonostalgisk ” (Intervjuperson 5, 25/10/2022).

I motsats till de ovannämnda identifieringar som etnisk neutrala, här förknippar man det med likheter mellan människor, enighet med tillägg av gemensamma rötter. Denna gemenskap implicerar att det finns bara VI, det har alltid varit så, finns inte DE (Intervjuperson 5 grundare, 25/10/2022). Betoningen på VI i fallet presenterar a den sammanhållningen som associeras med jugo-identiteten (Mac Ginty 2011, 134-157). Parallellt med det, vikten av gemensamma rötter förknippas med synsättet om att ”det har uppstått tre grenar under kriget, men ursprunget är gemensamt” (Intervjuperson 5). Detta återspeglas i organisationens filosofi där man arbetar även på regional nivå, i syfte att förbättra relationerna mellan Serbien, Kroatien och BiH (Ibid). Huruvida detta framhävande av gemenskapen och enighet skapar utrymme för den pluralistiska naturen som framför allt kännetecknar Bosnien och Hercegovina är en fråga i sig. I enlighet med Chantal Mouffes agonism (2013) implicerar enigheten en motsats till meningsskiljaktighet som också är agonismens huvudfåra. Betoningen på gemenskap kan betraktas som ett sätt att nå konsensus genom att framhäva likheter mellan människor därav skapa en kollektiv och enig identitet, vilket påvisar en motsättning till samexistensen av de multietniska identifikationer som finns i nutida BiH (Strömbom, Bramsen 2022, 1244). Huruvida denna neutrala infallsvinkel om inkorporerandet av etnicitet inom identitetsbegreppet kan bidra till agonistiska medborgare (Celik 2021, 31) vidareanalyseras i de kommande avsnitten som berör koncepten thin/thick recognition.

5.3 Icke-statliga organisationers aktivism i relation till thin(ck) recognition

I likhet med den föregående sektionen, presenterar detta avsnitt det andra deduktivt utrönande temat som redogör för de agonistiska koncepten thin och thick recognition. Dessa koncept är även en vidareutveckling av den ovannämnda idén om identitet som erbjuder en djupare förståelse av identitetsbegreppet. Likaså, avsnittet är indelad i subkategorier i enlighet med de ovannämnda koncepten.

5.3.1 *Thin* recognition

Utifrån NGOs redogörelser och uppfattning om identitet finner man företrädesvis inslag av *thick recognition*, men enstaka element av *thin recognition*. Exempelvis, ordförande från Mirovna Akademija betonar vikten av universalism i transformationen av framtida relationer i det bosniska samhället (Intervjuperson 6, ordförande 25/10/2022). Detta synsätt kan associeras med den uttalande identifikationen som en utlänning i BiH, ursprungligen från USA (Intervjuperson 6), med ett särpräglat perspektiv på 1990-talets händelser. En intressant aspekt som lyfts fram i intervjun är betydelsen av olikheter, som i stort sett anses ha ett högt värde i BiH, bland annat utifrån det ekonomiska perspektivet. I linje med *thin recognition* begreppet tilläggs det även:

”Jag betonar alltid universalism för bosnier, jag tror att vi alltid kommer att skapa olikheter även när det inte finns några”(Ibid)

Det universalistiska perspektivet, därav *thin recognition*, lägger tonvikten på att erkänna den andre som en likvärdig och legitim part i gemenskapen. Enligt Strömbom (2019) anses detta vara en minimalistisk insats till agonistisk fred, eftersom de underliggande orsakerna till konflikten försummas. I det bosniska sammanhanget innebär det att vikten av *den etniska identiteten* som också gav upphov till kriget, inte tas i beaktande vid transformeringen av relationer. Härvidlag, handlar det om att uppnå en gemensam identitet, vilket kan även uppfattas som strävan efter konsensusorienterade och harmoniska relationer i BiH, utan eventuella motsättningar.

Samförstånd och harmoni kan däremot vara omöjligt att åstadkomma i komplexa och djupt splittrande samhällen såsom BiH eftersom motsättningarna alltid kommer att kvarstå, men de behöver kanaliseras i en konstruktiv och agonistisk riktning (Shinko 2008, Mouffe 2013, 43-59). Utöver detta, kan förhållningssättet till *thin recognition* betraktas som ett sätt att bidra till bättre relationer och mer omfattande fredsbyggande-approach, än det som framställs i Dayton-avtalet. Med andra ord, bidraget kan uppfattas resultera i mindre fientliga relationer, men för att agonistisk fred ska realiseras, krävs det en djupare förståelse av identiteter, därav *thick recognition* (Strömbom 2020, 963).

I en liknande anda, dock implicit uttalat, förekommer förhållandet mellan identitet och universalism, även i intervjun med ordförande från Forum Gradjana Tuzla. Det framhålls att ” det viktigaste hur man är som människa, och inte bara en serb, kroat eller bosniaker [...] ” (Intervjuperson 5, ordförande 25/10/2022). Genom att betona *människa* som en väsentlig del av identiteten, neutraliseras det samtidigt de nuvarande identitetsdrag som framför allt förknippas med etnicitet. Detta kan tänkas ha bakgrund i den tidigare nämnda individuella identifikationen som etnisk neutral såväl som framhävandet av en gemensam identitet snarare än multietnisk. Däremot, framträdandet av *thin recognition*, anses vara en entré, en grund till uppnåendet av det mer omfattande konceptet *thick recognition* (Strömbom 2019, 963-964). Härvidlag, presenterar både Forum Gradjana och Mirovna Akademija, per definition, inslag av *thick recognition* inom de aktiviteter och projekten som grundas i idéen om att fredsbyggandet förknippas med tillit, empati samt dialog med fokus på den lokala nivån (Forum Gradjana Tuzla 2018a). Genom exempelvis sportsliga aktiviteter, samla(de) FGT olika basketlagen från hela BiH i staden Tuzla, där alla kunde (kan) uttrycka säga fritt, bortom den nationalistiska närvaron (Intervjuperson 5). I sammanhanget återspeglas bidraget i de förändrade perceptionerna bland de medverkarna, med olika etniska bakgrund (Ibid). Utifrån agonistisk fredsparadigm antyder detta enstaka element av *thick recognition* eftersom de ovannämnda sportsliga aktiviteterna möjliggör ett steg mot (åter)skapandet av interaktioner mellan de tre etniska grupperna. Sammanfattningsvis, kan man konstatera en påtaglig oförenlighet mellan den individuella identifikationen och den faktiska aktivismen som dessa NGOs realiserar. Detta kan exempelvis bero på att organisationerna är i regel bestående av multietniska aktivister med olika idéer och uppfattningar kring fredsbyggandet.

5.3.2 *Thick recognition*

Framhävandet av multietnicitet i BiH indikerar strävan efter en djupare förståelse av de olika identiteterna och *den andre*, vilket även ger upphov till en transformation av antagonistiska relationer till agonistiska (Strömbom 2020, 964). Som tidigare nämnts, den sammanfattade bilden av de intervjuuttalanden såväl som NGOs aktiviteter och projekt, genomsyras i stort sett av uppfattningen som berör konceptet *thick recognition*.

Ett framgångsrikt fredsprojekt som organisationen Helsinki Parlament Gradjana och Mreza Mira genomför tillsammans, går under namnet ”Det levande biblioteket”. Syftet med projektet är att bekämpa intolerans, hat, diskriminering samt att uppmuntra empati och en djupare förståelse om de andra grupperna (HCA 2022b). Böckerna föreställer levande personer från olika etniska grupper som påverkades av kriget på olika sätt, exempelvis, personer som har förlorat någon, krigsveteraner, personer med försvunna familjemedlemmar etcetera (Ibid). Mer specifikt, framförs det i intervjuerna: ”krigsoffer kommer från lika delar av landet och berättar personliga och känslofyllda berättelser om sina upplevelser...på så sätt försöker vi minska fördomar om krigsoffren från andra etniska grupper” (Intervjuperson 2, 19/10/22). I sammanhanget beskriver organisationen Mreza Mira, projektet som ”en möjlighet att sitta med någon som har en identitet som är främmande för dig, eller som du kanske hatar eller är rädd för” (Intervjupersoner 8 och 9, 27/10/22). Dessa yttranden påvisar tydligt ambitionen om att förändra bilden av *den andre* genom en direkt interaktion mellan medverkarna. Genom att möjliggöra en samlingsplats för meningsutbyte mellan människor med olika bakgrund och ålder, bidrar det till en ökad medvetenhet om andras erfarenheter och lidanden, därav en mindre antagonistisk inställning (Allan, Keller 2006, 199, Strömbom 2019, 964-965). Ytterligare en central komponent inom *thick recognition* processen, likaså inom agonistisk fredsteori, är att förstå situationens psykologiska och moraliska dimensioner, nämligen, en känsla av empati. Det ovannämnda projektet bidrar till en öppen diskussion som väcker empatiska känslor, vilket tillåter även ändringen av själv-identifikationen endast som offer, till ett erkännande av att den egna gruppen är också kapabel att göra dåliga gärningar (Strömbom 2013 23-41, Allan, Keller 2006, 199-200).

Utöver att ”Det levande biblioteket” presenterar ett exempel på viljan att uppnå *thick recognition*, tillåter det även omvärderingar av de antaganden, attityder och ”fakta” om konflikten och dess dynamik (Strömbom 2013, 28-32, Lederach 1997). Detta är av särskild vikt eftersom både individer och kollektiv i svårhanterliga konflikter har benägenheten att utveckla subjektiva identitetssyner därmed en intern identitetslogik som förenas endast med de snedvridna narrativen (Strömbom 2013, 69-84). Interaktionen blir därmed en väsentlig del i *thick recognition* processen eftersom den kan bana väg för omvandlingen av konfliktodynamiken i samhället, därav relationerna mellan de stridande grupper. I samband med att ”Det levande biblioteket” pågår i sju år med över 3000 deltagare från hela BiH, anser ordförande från HCA att projektet har resulterat i en positiv inverkan. Detta hänvisas bland annat till unga människor, som accepterar/erkänner flera olika perspektiv på människors lidanden och erfarenheter, vilket demonstrerar strävan efter en djupare förståelse av andras identiteter (Intervjuperson 2, ordförande, 19/10/2022, Allan, Keller 2006, 199). Parallellt med det, framför Mreza Mira ytterligare betydelsen av fredsläger som möjliggör för barn och deras föräldrar att ” samlas och umgås med människor som inte har samma etniska eller nationella tillhörighet” (Intervjupersoner 8 och 9, 27/10/2022). Sålunda betonar man vikten av olikheter, mångfald, vilket även framhålls vid intervjupersonernas uppfattning kring identitetskonceptet.

Att interaktion och samarbete utgör en förutsättning för fredsbyggandet i BiH manifesteras även i Genesis Project aktivism. Det tidigare nämnda projektet ”Broar av tillit, fred och samarbete” som genomförs i för tredje året i rad, presenterar ett sätt att förena barnen, deras föräldrar samt lärarna med olika etniska bakgrund. Workshops som ingår i projektet handlar om framhävandet av egna känslor, att sätta sig i andras skor, konfliktförebyggande, vilket verkställs genom teaterföreställningar (Genesis 2022a, Intervjuperson 1, 18/10/2022). I sammanhanget framhålls det i även att ” utan någon kontakt, blir det ingen attitydförändring [...] ” (Intervjuperson 1). Vikten av interaktion mellan de olika etniska grupperna ökar därför möjligheterna för samexistens bland den generationen som upplevde kriget samtidigt som man på sikt normaliserar BiHs multietniska karaktär för den kommande generationen (Strömbom, Bramsen 2022, 1245). Betoning på unga människor och multietnicitet kan urskiljas även i projektet ”Korta filmer” där barn och unga med olika etniciteter spelar in en video (en minut lång) i syfte att uppmärksamma faran med etnisk fientlighet och misstro som kan leda till ytterligare etniska konflikter (Genesis 2022a). Detta kan förstås som en väg mot konfliktförebyggande (Fisher 2006) såväl som en ambition om att utmana och omvandla de ensidiga och nationalistiska uppfattningar om sina medmänniskor, som i regel är inbäddade i de dominerande narrativen.

Bidrag till *thick recognition*, därav ett steg närmare agonistiskt fredsbyggande, framkom även under samtalet med organisationen Nansen Dialogue Center, Mostar. En intressant aspekt som lyfts fram är kopplingen mellan *Balkan identitet* där BiH är en del av, och värdet av de olikheterna som den medför. Detta är av särskild vikt eftersom Balkan-mångfalden avspeglas i landet som Bosnien och Hercegovina, därav utgör ett väsentligt element inom organisationens aktiviteter (Intervjuperson 10, projektledaren, 7/11/2022). Exempelvis, belyser man betydelsen av fredsutbildningen i Norge som alla aktivister från NDC har genomgått under slutet av 1990-talet. Såsom det uttrycks i intervjun ”det är viktigt att nämna de fredsseminarierna i Norge, eftersom vi satte oss i andras skor, därav såg hur någon annan upplevde kriget, där vi alla mer eller mindre levde under granatattacker, i källarna, hatade varandra [...]” (Ibid). Sålunda har man utformat en plattform som möjliggör närvarande av flera, motstridiga identiteter att utvecklas i en agonistisk riktning. En av de främsta aktiviteterna som NDC Mostar utför i Hercegovina, förknippas med säkerställandet av samarbetet över etniska gränser, i syfte att bidra till icke-fientliga samhällsrelationer samt fredlig utveckling (NDC 2021a, NDC 2021b, 1-24). Analogt med detta, konstaterar forskaren Stefanie Kappler (2015) hur NGOs i Bosnien och Hercegovina har i regel ambitionen om att främja för mindre ansträngda sociala relationer, vilket möjliggör en samexistens mellan parter.

Deltagarna i NDCs aktiviteter omfattar alltifrån elever, föräldrar samt lärarna, har resulterat i markanta förändrade uppfattningar och attityder samt förstärkt multietniskt samarbete (NDC Rapport 2021, 12). I likhet med det som berördes i de ovanstående organisationernas aktivism, fastställer dessa resultat ett djupare erkännande av de olika människors identiteter som inte baseras på de fördomar som exempelvis medierna propagerar för. Utifrån agonistisk fredsteorins synvinkel, betraktas *thick recognition* som en outhärlig väg mot långsiktiga, fredliga relationer. Genom denna process strävar de olika grupperna efter att anpassa sina ställningsantaganden för att åstadkomma samlevnad, därav omvandla tidigare antagonistiska identiteter (Strömbom 2013 23-40, Strömbom 2019, 963-965). Organisationen Vezni Most grundades i syfte att förstärka och förnya relationer mellan de människor som lämnade staden Banja Luka under kriget och de som kvarstannade. Parallellt med det, verkade organisationen även för ett långvarigt återvändande av de personer som har flytt under 1990-talet (Intervjuperson 3, 20/10/22). Med bakgrund i det, eftersträvar organisationen ett återupplivande av tillit mellan människor (Ibid). Den årliga manifestationen ”Låt det inte hända igen” samlar olika etniska grupper där man från en bro kastar blommor med avsikt ”att visa respekt, empati och förståelse för de oskyldiga som mördades oväntat i kriget” (Ibid).

Bron symboliserar i regel en förening, enande, som i detta fall kan uppfattas som en mötesplats för både den lokala befolkningen och diasporan. Detta utgör även ett exempel på interaktion mellan individers identiteter från antagonistiska grupper, som synliggör en belägen och förkroppsligad form av agonistisk fred (Lehti & Romashov 2021, 1300-1301). En placerad agonistisk fred möjliggör upphävandet av antagonism vid en bestämd tid och rum. Enligt Chantal Mouffes agonism implicerar detta snarare en relation mellan ”vänliga fiender” som är vänner eftersom de delar ett gemensamt och symboliskt rum, och ”fiender” som är oeniga hur denna plats ska organiseras (Mouffe 2000, 13). I det bosniska sammanhanget, mer specifikt i staden Banjaluka, förekom det inte någon påtaglig oenighet huruvida manifestationen var organiserad, oenigheten var i stället förknippad med verkligheten utanför dessa aktiviteter. Den oenigheten är alltså närapkopplad till den politiska och i regel fientliga sfären som påverkar relationer människor emellan. Denna manifestation tillsammans med övriga organisationens kulturella aktiviteter skapar utrymme för *thick recognition*, därav, agonism som i fallet framstår som en biprodukt av sociala och vardagliga interaktioner (Lehti & Romashov 2021, 1288-1306, Strömbom 2020, 947), snarare än ett resultat av dialogprocesser. I intervjun lyfts det även fram hur den politiska sfären förhindrar människor att kunna samexistera, där organisationen genom sin aktivism eftersträvar att bidra till en miljö som möjliggör samlevnad (Intervjuperson 3, 20/10/2022). Uppnåendet av *thick recognition* och samexistens förknippas med en sann acceptans av olikheter i samhället, med betoning på den andre som subjekt, snarare än ett legitimt objekt (Strömbom 2013 23-40, Strömbom 2019, 947).

Precis som organisationen Vezni Most tillåter de olikheterna att mötas, anser ordförande från HRI att de multietniska skillnaderna mellan grupperna är en rikedom som kan bidra till utökandet av den egna kännedomen om *de andra*. Parallellt med det, betonas det även vikten av att öppna upp utrymmen för en fredlig kommunikation på den lokala nivån i syfte att kanalisera pluralism i BiH i en icke-fientlig riktning (Intervjuperson 4, 23/10/22). Eftersom HRI är ung organisation, bildad år 2020 (Ibid, Human Rights Impact 2022a), därav bidraget till *thick recognition* är fortfarande relativt begränsat, ordförande nämner också sina tidigare projekt med syfte att förstärka interaktionen grupperna emellan (med fokus på unga) genom att besöka platser, monument som kännetecknar olika krigshändelser och de etniskt olika lidanden (Ibid). Detta indikerar ett sätt att väcka medvetenhet såväl som empatikänslor hos den yngre generationen om alla gruppers brott.

I sammanhanget handlar det också om att förändra relationella identiteter i en riktning där individer inte tenderar att tillskriva sin egen grupp positiva egenskaper, därav reducera benägenheten för att idealisera den egna etniciteten (Strömbom 2013, 34-35). Identiteter i etniskt uppdelade samhällen förknippas i regel med en ömsesidig sårbarhet där man fruktar den andra identiteten, vilket minskar möjligheterna för att erkänna varandras identiteter (Ibid, 35). De ovannämnda projekten kan tänkas bidra till att bryta detta mönster som de unga oftast uppfostras inom. Härmed, denna vision om erkännandet av mångfaldiga identiteter i BiH kan fortsätta även genomsyra HRIs framtida bidrag till fredsbyggandet. Vidare, i intervjun med organisationen Fredsord lyfter man fram projektet ”Från utbildning till fred” åsyftar att sprida allmän kunskap bland den yngre populationen. (Intervjuperson 7, 26/10/2022). I enlighet med agonistisk fredsteori kan detta eventuellt bidra till utvecklandet av människors de lokala perspektiven om exempelvis fredssituationen i BiH, som har försumrats i och med implementeringen av den liberala fredsparadigmen. Detta synsätt har under lång tid uppfattats ha en överlägsen förmåga att skapa förutsättningar för fred. Sålunda, implicerar projektet ett sätt att överbrygga det universalistiska perspektivet som liberal fred, därav lägger grunden för *thick recognition*, med en djupare förståelse av kontexten samt gruppernas identitet (Allan, Keller 2006, 199).

Sammanfattningsvis, kan man konstatera att samtliga organisationers aktivism och bidrag till fredsbyggandet är till stor del förenlig med konceptet *thick recognition*, som är även en central insats till uppnåendet av agonistisk fred. Detta avgör förhållningssättet till begreppet (agonistisk) försoning, som anses vara det slutliga steget inom agonistiskt fredsbyggandeparadigm. I det nästkommande avsnittet presenteras analysen kring icke-statliga organisationens synsätt på den rådande såväl som eventuellt kommande försoningsprocessen i BiH.

5.4 Icke-statlig aktivism och bidrag till (agonistisk) försoning

I detta kapitel redovisas icke-statliga organisationers bidrag till försoningsprocessen samt huruvida detta är förenligt med agonistiska tankegångar kring fredsbyggandet. Baserat på intervjuyttranden samt rapporter som innehåller de olika projekt och aktiviteter, erbjuds en förhållandevis enhällig bild kring försoning i BiH.

5.4.1 Vikten av det förflutna i försoningsprocessen

Vägen till försoning i post-konflikt miljöer har länge förknippats med idealet om att uppnå fredliga och harmoniska relationer, samtidigt som konfliktens invecklade historia negligeras (Maddison 2021, 1310-1311, Strömbom, Bramsen 2022, 1246-1247). Agonistisk fredsteori utmanar denna traditionella försoningspraxis och betonar vikten av att förändra den sociala ordningen som exempelvis understödjer glorifieringen av det förflutna (Strömbom, Bramsen 2022). I intervjun med organisationen Mreza Mira framhävs det betydelsen av bearbetning av det förflutna i BiH kontexten. I sammanhanget lyfts det fram hur det har uppstått tre fientligt-orienterade historier om perioden 1992-1995 (Intervjupersoner 8&9, 27/10). Det framförs ytterligare att: ”om försoning ska förverkligas i landet, måste vi acceptera alla krigsbrott, från alla tre sidor [...] folkmordet förnekas fortfarande, man kan inte uppnå försoning om vi inte arbetar med det förflutna” (Ibid).

Analogt med agonistisk fredsteori möjliggör detta en plats för bestridanden och oenighet mellan motsatta grupper. Sålunda, en pluralistisk artikulation av identiteter och händelser från det förflutna, som behöver kanaliseras i en konstruktiv riktning. I post-konflikt samhällen såsom i BiH, tenderar de polariserade grupperna att välja olika referenspunkter till det förflutna i syfte att rättfärdiga sina ståndpunkter. Detta är vanligt förekommande i skolornas läroplan, där det presenteras endast en sida av historien, därmed visar en moralisk överlägsenhet till den egna etniciteten (Maddison 2021, 1311). Härvidlag, lyfter NDC Mostar fram hur serbiska, bosniska och kroatiska historielärarna tolkar krigshändelser på egna sätt, därav porträtterar sin egen grupp som endast offer (Intervjuperson 10, 7/11/22). Parallellt med det belyser Vezni Most närvaron av den skilda interpretationen kring perioden 1991-1995, som i sin tur fördjupar splittringen mellan folket (Intervjuperson 3, 20/10/2022).

I enlighet med agonistisk fredsteori är det av särskild vikt att dessa grupper får möjlighet att öppet diskutera och lyssna på varandras historier. Följaktligen, kan det bidra till förvandling av en relation av okunnighet och fiendskap till en med medborglig acceptans (Celik, Rumelili 2017, 285). Med referens till försoningsprocessen i BiH framhåller Mreza Mira, ” tills vi alla accepterar vad som har hänt här, från alla sidor, kommer vi inte kunna gå framåt [...] ” en av intervjupersonerna tillägger även ” jag har läst varje tung berättelse om de brotten som min etniska grupp har begått [...] och jag mår dåligt [...] ” (Intervjuperson 9, 27/10/2022). Härmed, manifesteras en djupare medkänsla som även möjliggör ett utrymme genom vilket man kan uppnå en agonistisk och medborgerlig förståelse om krigshändelserna och alla sidors brott (Schaap 2005, 538). Med andra ord, i stället för en symbolisk och harmonibaserad försoning, bör man ta hänsyn till historiens bräcklighet samt erkänna de etniska olikheterna i samhället (Ibid). I sammanhanget poängterar Genesis Project hur historien presenteras på ett olämpligt sätt, där alla tre etniska grupper framställs som offer genom en fiktiv och hemsk glorifiering av de fasor som ägde rum under 1990-talet. Till följd av detta, framförs det behovet av att fastställa fakta om krigshändelserna, ”eftersom man inte kan nå förlåtelse, erkännande om allas brott, därav försoning”, om historien baseras på en idealisering av den egna gruppen (Intervjuperson 1, 18/10/22).

Eftersom agonistisk fredstradition eftersträvar att legitimera de pluralistiska ståndpunkterna (Aggestam, Cristiano, Strömbom 2015, 1736-1753), innebär det att försoning också involverar bestridanden av olika narrativ samt en icke-fientlig oenighet, därmed skapa en agonistisk respekt mellan parterna (Strömbom, Bramsen 2022, 1247). Härmed, påvisar denna organisation tillsammans med de ovannämnda, medvetenheten om hur närvaron av de dominanta och alternativa narrativen om konflikten har resultera(t) i en fragil övergång till fred (Celik 2021, 26-43). Trots att agonistiska fredsforskare betonar vikten av att skapa utrymme för pluralistiska berättelser om det förflutna, kan det i vissa fall såsom i den bosniska kontexten leda till hot och rädsla bland grupperna (Ibid). Framhävandet av den faktabaserade krigshistorien implicerar ett sätt att överbrygga de ensidiga uppfattningarna om krigshändelser som förhindrar omvandlingen från antagonistiska till agonistiska relationer. I en liknande anda lyfter organisationen Forum Gradjana fram hur det förflutna i BiH är grundad i de partiernas (främst nationalistiska) narrativ, snarare än fakta. Sålunda formas det förflutna i linje med ”vi är de goda, de andra är dåliga” (Intervjuperson 5, 25/10/2022).

Försoning nås genom fakta, förståelse, tillit samt förlåtelse mellan människor. Organisationen lanserade även ett initiativ om att starta sannings- och försoningskommission 1997-1999, som aldrig har godkänts av parlamentet (Ibid). Enligt den konventionella försoningssynen, etableringen av en gemensam sanning kan betraktas som ett alternativ mot försoning, men såsom det uttrycks i intervjun” vi i BiH befinner oss i en svår situation, ingen vill konfronteras eller bemöta det förflutna, och sanningen” (Intervjuperson 5, 25/10/2022). Detta är en konsekvens av de multipla narrativen i BiH, med olika etniska färgläggningar där nationalisterna skildrar sin egen grupp som offer, medan de andra grupperna framställs som förövare och monster. I enlighet med agonistisk fredsteori synliggör organisationens uttalande en avsaknad av samexistens mellan de olika sanningar i Bosnien och en ovilja att acceptera sanningen från den motsatta sidan. Därmed, förhandlet av ett agonistiskt möte som inkluderar alla sanningar, enligt organisationen faktabaserade, kan det resultera i en bättre förståelse av andras erfarenheter, behov och intressen (Strömbom, Bramsen, 2022, Maddison, Diprose 2017). Som tidigare nämnts, kan detta på långsikt bidra till överkommandet av de polariserade och selektiva synpunkter kring det förflutna.

I intervju med organisationen HCA framhålls det hur det förflutna är mytologiserat i BiH och är ett tema, ett narrativ som manipuleras med. Det understryks även betydelsen av att framställa fakta, eftersom i BiH siffrorna kring brotten såsom folkmordet antingen reduceras eller utökas. I sammanhanget lyfter man fram hur denna ”lek med siffror” skapar en annan typ av krig i landet, ett krig i form av ord och synpunkter som nationalisterna för. Följaktligen, anses det vara centralt att redovisa den verkliga fakta om krigshändelserna (Intervjuperson 2, 19/10/22). Uppkomsten och legitimeringen av de tre narrativen redan under kriget, kan betraktas som ett sätt att nå Dayton-fredsavtalet, vilket under fredsbyggandeprocessen, används som ett manipulativt verktyg (Kostic 2012, 649-666), såsom organisationen framhåller. Genom att aktualisera denna problematik, synliggör HCA behovet av försoningsprocessen som tillåter erkännandet av varandras lidanden, därmed skapandet av en miljö för förlåtelsen som potentiellt kan resultera i en transformation av de antagonistiska relationerna (Strömbom, Bramsen 2022, 1246-1247). Sålunda kan det leda till en nyanserad förståelse av orsakerna och dynamiken i våldsamma konflikter såsom i BiHs fall. Analogt med det, belyser organisationen HRI ”ingen vet egentligen vad som har hänt, alla har sin egen version av den perioden” (Intervjuperson 4, 23/10/22).

Härmed, framförs det hur de folkgrupperna borde läsa varandras historieböcker eftersom ” de kanske skulle sätta sig ner och säga hur det är möjligt att den är annorlunda än min [...] det skulle lyfta fram frågan om vad sanningen egentligen är [...] ” (Ibid). Detta kan bidra till mer kunskap, en djupare förståelse, eventuellt ifrågasättandet om/av vad de rådande narrativen om kriget presenterar. Enligt agonistisk fred framställer grunden till det intensiva och relationella arbetet som behövs för att omvandla samhället och verka bortom djupa skillnader som existerar i BiH, i syfte att förbättra relationen mellan grupperna (Maddison 2021, Çelik 2021). Parallellt med det, anser Mirovna Akademija att försoningsprocessen i BiH är alltför ytlig och osann (Intervjuperson 6, 25/10/22). Organisationen arbetar exempelvis med människor som upplevde PTSD under kriget som ett sätt att nå försoning, vilket enligt medverkarna har förändrat deras liv (Mirovna Akademija 2022b, Intervjuperson 6). I samband med att programmet visar positiva effekter i samhället, utifrån agonistisk fredsteori bidrar det även till en utveckling av mångsidiga former av berättelser från kriget. På sikt kan det konstruera den agonistiska transformativa rollen, eller skapa ett retoriskt utrymme som möjliggör att tänka på framtiden (Rumelili, Çelik 2017, 284).

Förhållandet mellan kunnighet och försoning betonas i intervjun med organisationen Rijeci Mira. Såsom de tidigare organisationerna, anser även Rijeci Mira att en pluralistisk kännedom om de historiska händelserna leder till acceptans och tolerans mellan människor. Härvidlag presenteras ytterligare en intressant aspekt, där man hänvisar hur människorna i BiH har en gemensam historia som förknippas med ursprunget från illyrer (Intervjuperson 7, 26/10/22). Framhävandet av det gemensamma ursprunget kan också tolkas utifrån agonistisk fredsteori som ett sätt att neutralisera historien eller en möjlighet att föra samman människor i syfte att urskilja de gemensamma dragen bland folket. Eftersom kriget var nationalistiskt motiverat, som har resulterat i fientliga narrativen om krigshändelserna, kan denna betoning på gemenskap skapa ytterligare nya former av oenighet, som eventuellt omöjliggör en agonistisk försoning.

I korthet påvisar organisationerna i stort sett den agonistiska tankebanan inom deras bidrag och inställning till försoningsprocessen, därav fredsbyggandet i BiH. Däremot, precis som agonister hävdar, för att denna transformation skall fullständigt förverkligas, måste dessa försoningsprocesser stödjas av elitens politiska vilja. Trots att det politiska stödet är minimalt inom fredsprocessen i BiH, organisationerna är optimistiska kring transformationen i framtiden, vilket lyfts fram i nedanstående och analysens slutliga avsnitt.

5.4.2 En möjlig relationell transformation i framtiden?

I det tidigare kapitlet presenterades NGOs förhållningssätt till de narrativen om det förflutna och dess prägel på försoningsprocessen. Därutöver, framhäver organisationerna upplevelsen kring deras bidrag till försoning, såväl som fredsbyggandeprocessen i BiH.

Den allmänna bilden visar en positiv inställning till det 27-långa bidraget, oavsett (som tidigare nämnts) det påtagliga motståndet från den politiska nivån. Exempelvis, framhåller NDC Mostar hur deras aktiviteter, workshops och projekt har (haft) en markant påverkan i samhället, särskilt i den relationella aspekten. Med andra ord, återspeglas bidraget i försöket att minska negativa fördomar, stereotyper om *de andra* bland unga människor (Intervjuperson 10, 7/11/2022). Parallellt med det, kastar Mreza Mira ljus på BiHs icke-statliga sektor och dess väsentliga bidrag till forskningen kring historien från perioden 1992-1995. Det betonas även vikten av den mikro-lokala nivån där genom projektet ”Den lokals styrkan” främjas för försoning bland det civilsamhället, eftersom elitnivån är otänkbar att omvandla (Intervjupersoner 8 & 9, Mreza Mira 2022b). Slutligen, lyfts det fram att omvandlingsprocessen i relationerna mellan människor har påbörjat men det är en lång väg, särskilt när utbildningssystemet inte tillåter att denna process fulländas (Ibid).

I intervjun med Genesis Project synliggörs hur organisationens verkan för fred är förenlig med främjandet för tolerans och acceptans, där fred måste realiseras genom erkännande, förlåtelse och förståelse (Intervjuperson 1, projektledaren 18/10/2022). Härvidlag, anses den framtida transformation där människor är kapabla att samexistera, vara möjlig, men ”det behövs mer tid för det [...]” (Ibid). I liknande anda framhäver HCA att icke-statliga organisationerna i BiH har gjort ett omfattande arbete kring fredsbyggandet, bland annat genom skapandet av dialoger mellan människor med olika etniska bakgrund (Intervjuperson 2, ordförande, 19/10/2022). Gällande potentiella förändringen av attityder, poängterar organisationen att uppdelningar bland folket kommer att reduceras eller försvinna, medan den politiska ledningen förblir status-quo (Ibid). Forum Gradjana Tuzle betraktar den nuvarande fredssituationen i BiH som en identitets-och primitivism-kris, som i framtiden kommer att kanaliseras och formas i en relation där människor samtalar med varandra utan att känna hat och rädsla (Ibid).

Organisationerna HRI, Vezeni Most, Rijeci Mira samt Mirovna Akademija upplever bidragen som centrala i fredsbyggandeprocessen särskilt gällande framgången i ändringen av perceptioner bland deltagarna, dock otillräckliga för att uppnå långvarig fred i landet (Intervjuperson 4, ordförande, Intervjuperson 3, Intervjuperson 6, ordförande). Sammantaget, presenterar även dessa NGOs en optimistisk inställning om att transformationen kommer att inträffa, frågan som kvarstår berör alltså när denna övergång till mer toleranta och agonistiska medborgare kommer att ske?

Utifrån agonistisk fredsteori kan de skildrade bidragen i en viss mån åstadkomma en pluralism som värderar mångfald och meningsskiljaktigheter. I de djupt splittrade samhällen såsom det bosniska, innebär detta även en inkludering av de ”känsliga” frågorna; historia, politik och identitet i syfte att omvandla antagonister till ett fullständighet subjekt som man kan sympatiseras med (Maddison, Diprose 2014, 1622-1639, Strömbom 2019, 947-969). Genom att skapa utrymmen för dialoger, precis som majoriteten av de valda organisationerna gör, uppmuntras de olika grupperna att uttrycka sina sociala och kulturella skillnader (Ibid). Gällande det, yttrar sig exempelvis organisationen Mreza Mira, ” de etniska, olika nationaliteter och religiösa skillnader är en rikedom för alla oss [...] en möjlighet att lära oss om varandra, utvidga våra vyer inom en miljon olika aspekter och riktningar” (Intervjupersoner 8 & 9. 27/10/22). Ett agonistiskt förhållningsätt till dialog, möjliggör därför för människor att uttrycka sina känslor såsom ilska, hat, glädje eller stolthet. Härmed bidrar det till meningsutbyte som tillåter grupperna att lära sig vad de andra vill eller tror (Maddison. Diprose 2014, 1622-1639). I samband med detta, avslutas uppsatsens analytiska del och i nästa kapitel presenteras den avslutande diskussionen såväl som slutsatser kring det agonistiska fredsbyggandet i BiH och NGOs bidrag.

6 Avslutande diskussion och slutsats

Denna studie har presenterat en analys av icke-statliga organisationers bidrag till fredsprocessen i Bosnien och Hercegovina. Utifrån det teoretiska ramverket, syftade uppsatsen att utröna potentiella inslag av agonistisk fred inom den icke-statliga sektors aktivism. Mer specifikt, på vilket sätt NGOs bidrar till omvandlingen från antagonistiska till agonistiska relationer mellan de tre etniska grupperna. Härmed, frågeställningen som besvarades: *Hur bidrar de valda icke-statliga organisationerna till agonistiska relationer mellan de tre etniska folkgrupperna i BiH?*

Den tematiskt analyserade empirin, har påvisat att det förekommer agonistiska tankegångar inom NGOs aktivism, med en varierande utsträckning. Analysen demaskerade civilsamhällets förmåga såväl som ambition om att bidra till mindre fientliga och destruktiva förhållanden mellan etniska grupper i BiH. Det framgick explicit att organisationerna, genom sina projekt, och aktiviteter, möjliggör framväxten av de lokala och mångetniska interaktionerna, trots förekomsten av antagonism utanför det rummet. Härmed, NGOs uppfattning och verkan för fred i Bosnien betraktas vara förenlig med agonistisk fredsteori. Genom appliceringen av agonism inom den bosniska kontexten blottades behovet av ett förhållningssätt till fredsbyggande i BiH som tillåter de motstridiga, mångetniska identiteterna och uppfattningar kring det förflutna att samexistera. Undersökningen har även framlagt hur fred kan ses som relationell, där agonistisk fredsteori understryker oumbärligheten att omvandla relationerna mellan de antagonistiska parterna. Eftersom de olika etniska identiteterna gav upphovet till antagonistiska relationer i BiH, har det även påvisats vikten av att (de)konstruera dessa fiendeidentiteter till konstruktiva och mindre spända förhållanden. Studien har även fastställt att domänen inom vilken de utvalda icke-statliga organisationerna kan transformera relationerna mellan bosniaker, serber och kroater, förblir inramad. Enligt det empiriska materialet beror det på den nationalistiska politiska ledningen, som också medförde ett splittrat utbildningssystem. Som motstånd mot den nationalistiska närvaron, har NGOs därför etablerat en social ordning och organiserat en samlevnad mellan människorna, under förhållanden som är i regel motstridiga. Utifrån det agonistiska fredsramverket har studien framställt att de tidigare nämnda aktiviteterna och projekten representerar ”övningar” genom vilka organisationerna eftersträvar att bidra till en icke-fientlig ordning.

Vidare, har undersökningen demonstrerat vad övergången från antagonistiska till mer toleranta relationer innebär för identitetsförändring. I sammanhanget har det alltså framvisats hur nationalistiska narrativ och känslor såsom hat, rädsla och hot har format de identifikationerna övertid. Däribland den funna instabiliteten hos intervjupersonernas *individuella* identitet. Härmed, har studien noterat hur dessa identiteter kanaliserades i en agonistisk riktning där intervjupersonerna såväl som organisationernas fåra, förespråkar för bevarandet av den pluralistiska karaktären inom fredsbyggandet i BiH. Parallellt med det, har empirin ursköljt även identifikationerna såsom etnisk neutral och jugonostalgisk vilket förknippas med upprätthållandet av enighet, likheter snarare än olikheterna. Därmed ett begränsat bidrag till samexistens mellan de etniska identiteterna. Likaså, den etniska neutraliteten framfördes även i relation till verkandet för acceptans och tolerans mellan de multietniska identiteterna. I sammanhanget har agonistisk fredsteori påvisat förmågan att erbjuda olika perspektiv kring identifikationens innebörd samt hur den kan manifesteras i varierande inriktningar.

Analysen fastställde dessutom hur agonism kan diskuteras i relation till andra koncept såsom *thin/thick recognition*, därav tillhandahåller en vidareutvecklad förståelse av identitet samt synen på de andra etniska grupperna. Det empiriska materialet tillsammans med det agonistiska fredsparadigmet demaskerade sambandet mellan etnisk neutral (med betoning på likheter mellan folken), pacifistisk identitet (med hänvisning till universalism) och *thin recognition*. Även fast detta resultat fastslog en minimalistisk insats till agonistisk fred, den individuella identifikationen och organisationers aktivism presenterade en oförenlig relation. Med andra ord, aktiviteter som NGOs Mirovna Akademija och Forum Gradjana genomför, visade snarare inslag av *thick recognition*, till skillnad från intervjupersonernas uttalande kring den egna identiteten. Detta bidrar även till en mer omfattande debatt huruvida den individuella identifikationen betraktas vara en framstående mekanism i uppnåendet av agonistiska relationer. Därutöver, framställdes hur de valda icke-statliga organisationernas projekt och aktiviteter innehåller *thick recognition* komponenter såsom ambitionen om att förändra bilden av den andre, att väcka tillit och empatiska känslor hos motståndarna.

Genom det teoretiska ramverket har det även öppnats upp utrymme för studerandet av (agonistisk) försoning som kan betraktas som det slutliga steget inom agonistiskt fredsbyggande. Den bosniska kontexten påvisade hur de olika uppfattningar kring konfliktens natur har resulterat i en glorifiering av den egna gruppen, därav ett hinder mot en agonistisk miljö.

Icke-statliga organisationers aktivism och bidrag återspeglades i betoningen av konfronteringen med det förflutna, baserad på sanning och fakta kring perioden 1992-1995, som ett sätt att nå en pluralistisk fredsprocess. Detta civilsamhälles bidrag måste, analogt med agonistisk fred, stödjas av den politiska ledningen i syfte att minska rädslan och hot bland grupperna, därav överbygga det misslyckade fredsbyggandet i BiH. Fastän NGOs är optimistiska kring den framtida relationella transformationen, belyste empirin tillsammans med agonistisk fredsteori att fredsbyggandeformen i det bosniska sammanhanget bör även omfatta flera aktörer samt vara heltäckande och transparent.

Sammanfattningsvis, kan man dra slutsatsen att agonistisk fred kan analyseras, diskuteras och möjligen implementeras i mångetniska sammanhangen som fortfarande präglas av fientligsorienterade retoriken. Genom analysen av NGOs aktiviteter och projekt, blottades även hur det agonistiska fredsparadigmet manifesteras i olika former. Alltifrån interaktioner mellan elever i uppdelade skolor till agonistiskt lyssnande om och bland olika krigsoffren och förövaren. Denna konstruktiva och relationella dimension av fred frambringade betydelsen av identitet i post-konflikt kontexter såsom BiH. Följaktligen, har detta demaskerat mer omfattande kunskap om konfliktens natur samt innebörden av det kvarlevande jugoslaviska arvet. Vilket kan tänkas utgöra en grundansats i utformningen av fredsprocessen i enlighet med agonistiska principer. Avslutningsvis, går det även att konstatera att en pluralistisk demokrati snarare än liberal demokrati förmodas vara ett sätt som möjliggör erkännandet av de mångetniska identiteterna i Bosnien, samt en öppen och icke-våldsam konfrontation mellan de etniska grupperna. Detta implicerar en vidareforskning huruvida och på vilket sätt, agonistiska riktlinjer kan tillämpas och utformas på elitnivån, inom det politiska systemet. Ytterligare en aspekt som öppnar upp för framtida forskning är också ett mer omfattande studerande av agonistiska interaktioner, genom att inkludera flerantal NGOs, eller realisera en jämförelsestudie mellan Bosnien och liknande miljöer i syfte att även utveckla det agonistiska fredsramverket.

7 Referenslista

7.1 Böcker och artiklar:

Aggestam, Karin. (2003). Conflict Prevention: Old Wine in New Bottles? *International Peacekeeping*. 10:1, 12-23. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/714002395> (Hämtad, 2022-10-15)

Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika (red.) (2013). *Rethinking peacebuilding [Elektronisk resurs] the quest for just peace in the Middle East and the Western Balkans*. London: Routledge Oxford

Aggestam, Karin, Cristiano, Fabio, Strömbom Lisa. (2015). Towards agonistic peacebuilding? Exploring the antagonism–agonism nexus in the Middle East Peace process. *Third World Quarterly*. 1736-1753. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1044961> (Hämtad 2022-10-03)

Allan, Pierre & Keller, Alexis. (2006). *What is a Just Peace? [Elektronisk resurs]*. Oxford: Oxford University Press

Attride-Stirling, Jennifer. (2001). Thematic networks: an analytical tool for qualitative research. *Qualitative Research*. 385-405. DOI: <https://doi.org/10.1177/146879410100100307> (Hämtad 2022-10-16)

Bake, Julika, Runkel, Simon, Scheid, Rob. (2008). Socio-economic aspects of peacebuilding: corruption, informal labor and brain drain in Bosnia and Herzegovina. *Marburg: Universität Marburg, Zentrum für Konfliktforschung*. 1-37. DOI: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-195769> (Hämtad 2022-11-03)

Barnes, Catherine. (2009). Civil Society and Peacebuilding: Mapping Functions in Working for Peace. *The International Spectator*. 131-147. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/03932720802693036> (Hämtad 2022-09-27)

- Belloni, Roberto. (2001). Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Peace Research*. 163-180. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343301038002003> (Hämtad 2022-09-28).
- Belloni, Roberto. (2020). *The Rise and Fall of Peacebuilding in the Balkans*. uppl 1. Palgrave MacMillan.
- Björkdahl, Annika & Strömbom, Lisa (red.) (2015). *Divided Cities: Governing Diversity [Elektronisk resurs]*. Nordic Academic Press
- Bojicic-Dzelilovic, Vesna. (2009). Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina: Reflections on the development– democracy link. I Newman, Edward. *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, edited by Oliver P. Richmond, and Roland Paris, United Nations University Press, 2009. DOI: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/lund/detail.action?docID=728593>. (Hämtad 2022-10-14).
- Braun, Virginia, Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 77-101. DOI: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706QP0630A> (Hämtad 2022-10-14)
- Braun, Virginia, Clarke, Victoria. (2012). *Thematic analysis. [Elektronisk resurs]*. American Psychological Association
- Bryman, Alan. (2016). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Uppl 2. Liber
- Bryman, Alan. (2012). *Social research methods*. 4. ed. Oxford: Oxford University Press
- Çelik, Betül, Ayşe. (2021). Agonistic peace and confronting the past: An analysis of a failed peace process and the role of narratives. *Cooperation and Conflict*. 26-43. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010836720938401> (Hämtad 2022-10-07)
- David, Matthew & Sutton, Carole D. (2016). *Samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Denscombe, Martyn. (2016). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3., rev. och uppdaterade uppl. Lund: Studentlitteratur

Denscombe, Martyn. (2010). *The good research guide [Elektronisk resurs] for small-scale social research projects*. Uppl. 4 ed. Maidenhead: Open University Press

Event-Kent, Bronwyn & Bleiker, Roland. (2003). NGOs and Reconstructing Civil Society in Bosnia and Herzegovina. *International Peacekeeping*. 103-119. DOI: <https://doi.org/10.1080/714002396> (Hämtad 2022-09-30)

Fischer, Martina (2006). *Civil society in conflict transformation: ambivalence, potentials and challenges*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management

Gusic, Ivan . (2017). *War, peace & the city: urban conflicts over peace(s) in the postwar cities of Belfast, Mitrovica, and Mostar*. Diss. Lund: Lunds universitet

Gürsözlü, Fuat. (2022). *Agonistic Democracy and Political Practice*. Palgrave Macmillan

Jabri, Vivienne (2010[2007]). *War and the transformation of global politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Kappler, Stefanie. (2015). The dynamic local: delocalisation and (re-)localisation in the search for peacebuilding identity. *Third World Quarterly*. 875-889. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1025740> (Hämtad 2015-11-12)

Kostic, Roland. (2012). Transitional Justice and Reconciliation in Bosnia-Herzegovina: Whose memories, whose justice? *The Hugo Valentin Centre Uppsala University*. 659-664. DOI: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0038-0318/2012/0038-03181204649K.pdf> (Hämtad 2022- 11-18)

Lederach, John Paul. (1996). *Preparing for peace: conflict transformation across cultures*. London: Syracuse Univ. Press

Lederach, John Paul. (1997). *Building peace: sustainable reconciliation in divided societies*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press

Little, Adrian & Maddison, Sarah. (2017). Reconciliation, transformation, and struggle: An introduction. *International Political Science Review*. 145-154. DOI: <https://doi.org/10.1177/0192512116681808> (Hämtad 2022-10-03)

Maddison, Sarah. (2021). Agonistic reconciliation: inclusion, decolonisation and the need for radical innovation. *Third World Quarterly*. 1307-1323. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2021.2006054> (Hämtad 2022-11-13).

Maddison, Sarah & Diprose, Rachael. (2017). Conflict dynamics and agonistic dialogue on historical violence: a case of Indonesia. *Third World Quarterly*. 1622-1639. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1374837> (Hämtad 2022-11-13)

Mac Ginty, Roger. (2011). *International peacebuilding and local resistance [Elektronisk resurs] Hybrid forms of peace*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Mouffe, Chantal. (2013). *Agonistik. Texter om att tänka världen politiskt*. Atlas

Mouffe, Chantal.(2000). *The democratic paradox*. London: Verso

Nagle, John. (2014). From the Politics of Antagonistic Recognition to Agonistic Peace Building: An Exploration of Symbols and Rituals in Divided Societies. *Peace & Change, A Journal of Peace Research*. 468-488. DOI: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/pech.12090> (Hämtad, 2022-11-05)

Natorski, Michal. (2011). The European Union peacebuilding approach: governance and practices of the instrument of stability. *Frankfurt am Main: Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung*. 1-37.

DOI: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/31996/ssoar-2011-natorski-The_European_Union_peacebuilding_approach.pdf?sequence=1 (Hämtad, 2022-10-01)

Newman, Edward, Paris, Roland & Richmond, Oliver P. (red.) (2009). *New perspectives on liberal peacebuilding [Elektronisk resurs]*. Shibuya-ku: United Nations University Press

Oberschall, Anthony. 2007. *Conflict and peacebuilding in divided societies: responses to ethnic violence*. London: Routledge

Ó Ciardha, Éamonn & Vojvoda, Gabriela (red.) (2017[2016]). *Politics of identity in post-conflict states: the Bosnian and Irish experience*. London: Routledge

Orjuela, Camilla. 2008. *The identity politics of peacebuilding [Elektronisk resurs] civil society in war-torn Sri Lanka*. London: SAGE

Richmond, Oliver P. 2011. *A post-liberal peace*. London: Routledge

Richmond, Oliver P. & Pogodda, Sandra (red.) (2016). *Post-liberal peace transitions: between peace formation and state formation*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Rumelili, Bahar & Celik, Ayse. (2017). Ontological insecurity in asymmetric conflicts: Reflections on agonistic peace in Turkey's Kurdish issue. *Security Dialogue*. 279-296. DOI: <https://doi.org/10.1177/0967010617695715> (Hämtad 2022-12-05)

Silverman, David. (2013). *Doing Qualitative Research*. Uppl 4. SAGE Publication

Schaap, Andrew. (2006). Agonism in divided societies. *Philosophy & Social Criticism*. 255-277. DOI: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/0191453706061095> (Hämtad 2022-10-04)

Shinko, E., Rosemary. (2008). Agonistic Peace: A Postmodern Reading. *Millennium A Journal of International Studies*. 473-491. DOI: <https://doi.org/10.1177/03058298080360030501> (Hämtad 2022-10-02)

Strömbom, Lisa. (2013). *Israeli Identity, thick recognition, and conflict transformation*. [Elektronisk resurs]. Palgrave Macmillan

Strömbom, Lisa. (2019). Exploring analytical avenues for agonistic peace. *Journal of International Relations and Development*. 947-969. DOI: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/s41268-019-00176-6.pdf?pdf=button> (Hämtad 2022-10-04)

Strömbom, Lisa & Bramsen, Isabel. (2022). Agonistic peace: advancing knowledge on institutional dynamics and relational transformation. *Third World Quarterly*. 1237-1250. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2054797> (Hämtad 2022-10-03)

Takševa, Tatjana. (2019). Post-war Yugoslavism and Yugonostalgia as Expressions of Multiethnic Solidarity and Tolerance in Bosnia and Herzegovina. I Pavasović, Trošt, Tamara (red). *New Solidarities: Migration, Mobility, Diaspora, and Ethnic Tolerance in Southeast Europe*. Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 87-99.

Visoka, Gëzim. (2018). Agents of Peace: Place, Identity, and Peacebuilding. I Agius, Christine & Keep, Dean (red). *The Politics of Identity: Place, Space and Discourse.*, Manchester University Press, Kapitel 5.

Yin, K. Robert. (2014). *Case Study Research, Design and Methods*. Uppl 5. SAGE Publication

7.2 Lista över webbsidor och rapporter:

Forum Gradjana Tuzla. 2018. *Aktivni Projekti*. <https://forumtz.org/aktivni/> (Hämtad, 2022-12-07)

Genesis Project Banja Luka. 2022a. *Projekt*. <https://genesisbl.org/?lang=en> (Hämtad 2022-11-01)

Genesis Project Banja Luka. 2022b. *Jednominutni filmovi*. <https://genesisbl.org/one-minute-movies/2020-2/?lang=en> (Hämtad 2022-11-07)

Helsinki Parlament Gradjana. 2022a. *Projekti*. <https://hcabl.org/#> (Hämtad 2022-11-17)

Helsinki Parlament Gradjana. 2022b. *Regionalna nagrada Srdjan Aleksic*. <https://hcabl.org/izabrani-dobitnici-regionalne-nagrade-srdan-aleksic-u-sve-tri-kategorije/> (Hämtad 2022-11-08)

Mirovna Akademija. 2022a. *Projects*. <https://www.mirovna-akademija.org/rma/en/projects/study-of-peacebuilding-practice-in-divided-societies> (Hämtad, 2022-11-30)

Mirovna Akademija. 2022b *Trauma-Sensitive Peacebuilding Winter 2023*. <https://www.mirovna-akademija.org/rma/en/education/trauma-sensitive-peacebuilding-program-introduction-course-description> (2022-12-22)

Mreza za Izgradnju Mira. 2022a. *Aktivnosti Mreze*. <http://www.mreza-mira.net/#> (Hämtad 2022-11-23)

Mreza za Izgradnju Mira. 2022b. *Projekat Snaga Lokalnog*. <https://snagalokalnog.ba/> (Hämtad 2022-12-03)

Nansen Dialogue Center Mostar. 2022a. *Mirovno Obrazovanje*. <https://ndcmostar.org/bs/mirovno-obrazovanje/> (Hämtad 2022-11-27)

Nansen Dialogue Center Mostar. 2021a. *Understanding the Other Dialogue as a Tool and an Attitude to Life*. Norwegian Foreign Ministry. <https://ndcmostar.org/wp-content/uploads/2021/04/Understanding-the-Other.pdf> (Hämtad 2021-12-04)

Nansen Dialogue Center Mostar. 2021b. *Annual Report 2021*. NDC Mostar. <https://ndcmostar.org/wp-content/uploads/2022/09/annual-report-2021.pdf> (Hämtad 2022-11-30)

7.3 Lista över intervjuerna:

Intervjuperson 1 (18/10/2022). Projektledaren, organisation Genesis Project. Varaktighet: 47:54. Banja Luka, BiH.

Intervjuperson 2 (19/10/2022) Ordförande, organisation Helsinki Parlament Gradjana. Varaktighet: 1:05:08. Banja Luka, BiH

Intervjuperson 3 (20/10/2022) (Vice) Ordförande, organisation Vezni Most. Varaktighet: 1:44:56. Banja Luka, BiH

Intervjuperson 4 (23/10/2022). Ordförande, organisation Human Impact Rights. Varaktighet: 43:25. Sarajevo, BiH

Intervjuperson 5 (25/10/2022). Ordförande/grundare, organisation Forum Gradjana Tuzla. Varaktighet: 1:27:05. Tuzla/Sarajevo, BiH.

Intervjuperson 6 (25/10/2022). Ordförande/grundare, organisation Mirovna Akademija. Varaktighet: 37:19. Sarajevo, BiH.

Intervjuperson 7 (26/10/2022). Ordförande/grundare, organisation Rijeci Mira. Varaktighet: 39:42. Sarajevo, BiH.

Intervjupersoner 8 & 9 (27/10/2022). Vice-ordförande och projektledaren, organisation Mreza za izgradnju mira. Varaktighet: 49:22. Sarajevo, BiH.

Intervjuperson 10 (7/11/2022). Projektledaren, organisation Nansen Dialogue Center Mostar. Varaktighet: 48:33. Zoom/Mostar.

8 Bilaga 1: Intervjuguide (37-1:44 minuter)

Bakgrund:

- 1) När och hur blev ni intresserade kring fred och fredsbyggande- frågor i BiH?
- 2) Vad anledningen till att ni har engagerat er i en icke-statlig organisation?
- 3) Vad är Er position i organisationen?

Om Identitet:

- 1) Hur var din/er uppfattning om de andra grupperna innan du/ni gick med i organisationen? *Följdfrågan:* Har den förändrats på något sätt? På vilket sätt, i så fall?
- 2) Hur har arbetet i organisationen påverkar din uppfattning av den andre?
- 3) Hur uppfattar du uppdelningen och relationen de etniska grupperna emellan?

Om organisationens fredsaktivism:

- 4) Hur fattar ni beslut i organisationen?
- 5) Hur hanterar ni interna (eventuella) konflikter/motstridigheter? (när det kommer till beslutsfattande)
- 6) Kan ni berätta utförligare om aktiviteter och de projekten som organisationen ägnar sig åt? *Följdfrågor:* Vilka projekt har ni i den framtida planen? Kan ni berätta mer om era resultat? Vidare med projekten, implementering?
- 7) Hur är det att verka inom en miljö där nationalismens närvaro oftast skapar ”Vi och De”?

Om Thin/Thick recognition, försoning:

- 8) Har ni noterat förändringen i attityder mellan de etniska grupperna sedan fredsbyggandeprocessen började i BiH?
Följdfrågor: Om ja, på vilket sätt? Om nej, vad är enligt er, orsaken till en oföränderlig situation? Hur kan det förbättras?
- 9) Anser ni att organisationens aktivism kan bidra till en förändrad bild av *den andre*?
- 10) Enligt er, på vilket sätt kan organisationens aktivism bidra till samexistens där allas/mångetniska åsikter och perspektiv respekteras och accepteras?
Följdfråga: Är det ett försök att omvandla gamla och bilda nya relationer?

- 11) Tror ni att kännedom om det förflutna kan leda till mer acceptans och tolerans mellan de olika organisationerna? *Följdfråga:* Enligt er, är det ett sätt att uppnå försoning?
- 12) Hur upplever ni ert bidrag till försoningsprocessen i landet?
- 13) Hur ser ni på den nuvarande fredsbyggandeprocessen i BiH?
Följdfrågor: Bör en annan typ av fredsbyggande vara mer närvarande? Vilken i så fall?
- 14) Tror ni att det finns möjlighet att BiH kan erfara nu eller i framtiden en transformation från *vi och de* – relationen till en relation där man accepterar varandra med dess historia och både goda och dåliga egenskaper?
- 15) Har ni ytterligare några frågor som ni vill ställa eller lägga till kommentarer?

